

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів суб'єктів господарювання та страхування

КАЛИНЯК Богдан Любомирович

**Фінансова діагностика в системі антикризового
управління діяльністю підприємства / Financial
Diagnostics in the System of Anti-crisis Management of the
Enterprise Activities**

спеціальність: 8.03050801 - Фінанси і кредит
магістерська програма - Управління фінансами суб'єктів господарювання
Магістерська робота

Виконав студент групи ФСГм-21 Б.
Л. Калиняк

Науковий керівник: к.е.н., Т.
В. Письменна

Магістерську роботу допущено
до захисту:

" __ " _____ 20 __ р.

Завідувач кафедри **О. В.Кнейслер**

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ	
АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	7
1.1. Теоретичні підходи до визначення поняття «антикризове управління».....	7
1.2. Функції принципи та завдання антикризового управління на підприємстві.....	15
1.3. Фінансова діагностика як елемент антикризового управління.....	23
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПАТ «СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО «ВІННИЦЯРИБГОСП»	
2.1. Аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства.....	42
2.2. Оцінка фінансової стійкості підприємства.....	55
2.3. Ефективність антикризового фінансового управління підприємства..	62
Висновки до розділу 2.....	71
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	
3.1. Розробка моделі антикризового управління на підприємстві.....	73
3.2. Удосконалення методики фінансової діагностики підприємства.....	84
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103

ВСТУП

Актуальність теми. Економічні реформи в Україні з цілого ряду причин супроводжувалися розвитком кризових явищ в суспільно-політичній та економічній сферах. Низька ефективність виробництва, відсутність дієвих стимулів для подальшого розвитку і підприємницької активності суб'єктів господарювання, неадекватний ринковим вимогам механізм управління фінансово-господарською діяльністю, цінові диспропорції і несприятливий вплив зовнішнього середовища стали для більшості підприємств причинами стагнації та банкрутства. Дотепер перед системою управління суб'єктів господарювання актуалізується проблема впровадження антикризових механізмів, організація яких враховувала б специфіку їхньої діяльності, зокрема, галузеву приналежність, розмір, форму власності тощо.

Організація антикризового управління, як і організація управлінської діяльності взагалі, є необхідною процедурою в системі менеджменту, оскільки саме організування дозволяє упорядкувати та удосконалювати процеси взаємодії автономних елементів складних систем. Відсутність чіткого розуміння поняття «антикризове управління» як процесного явища стримує впровадження спеціальної підсистеми менеджменту на вітчизняних підприємствах.

На теперішній час існує достатньо велика кількість наукових праць, в яких на теоретико-методологічному та практичному рівнях досліджено широке коло питань, пов'язаних з діагностикою в антикризовому управлінні підприємством. Так, серед здобутків сучасної науки основу досліджень у зазначеному напрямку становлять роботи таких провідних вітчизняних науковців як І.О. Бланк, П.В. Брінь, І.П. Булеєв, Н.Ю. Брюховецька, В.А. Забродській, В.Я. Заруба, О.Р. Квасовський, М.О. Кизим, О.В. Кнейслер, Т.С. Клебанова, В.С. Король, В.В. Костецький, Л.О. Лігоненко, О.І. Пушкар, О.О. Терещенко, А.М. Турило, О.М. Тридід та інші. Водночас, вагомий внесок у розвиток теорії антикризового управління, зокрема, його наукових підходів та інструментарію, методології прийняття управлінських рішень зробили такі

відомі зарубіжні вчені як І. Ансофф, С.Г. Беляєв, О.П. Градов, А.Г. Грязнова, Г.П. Іванов, Є.М. Коротков, В.І Кошкін, А.П. Ковальов, Г. Саймон, Е.А. Уткін, Я.А. Фомін, Д. Форрестер, Д. Шим, Ю.В. Яковець та інші. Разом з тим, беручи до уваги численні наукові розробки, позитивний досвід роботи, накопичений в сфері діагностики в системі антикризового управління, окремі проблеми прикладного характеру не дістали належного вирішення і, залишаючись недостатньо дослідженими та методично забезпеченими, потребують подальшого розвитку як у науково-теоретичному, так і практичному аспектах.

Необхідність вирішення цих науково-методичних завдань, практична значущість антикризового управління з огляду на сучасні умови господарювання підприємств зумовили актуальність дипломної роботи, її науково-практичне значення, визначили вибір теми, її мету, структуру, об'єкт та предмет дослідження.

Мета і завдання дослідження. *Метою даної роботи є* поглиблення теоретичних засад діагностики кризового стану підприємств і розробка методичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо застосування інструментарію антикризового управління підприємством.

Досягнення поставленої мети відбувалося за допомогою послідовного вирішення наступних *завдань*:

- розглянути теоретичні підходи до визначення поняття «антикризове управління»;
- з'ясувати функції принципи та завдання антикризового управління на підприємстві;
- виявити зміст фінансової діагностики як елемента антикризового управління;
- охарактеризувати фінансово-господарську діяльність ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп»;
- проаналізувати фінансову стійкість ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп»;

- провести оцінку ефективності антикризового фінансового управління у ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп»;
- запропонувати підходи до розробки моделі антикризового управління на підприємстві;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення методики фінансової діагностики підприємства.

Об'єкт дослідження – фінансова діяльність підприємств в умовах впливу кризових явищ.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні аспекти фінансової діагностики у системі антикризового управління підприємством.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у дипломній роботі були використані методи теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу – для дослідження сутності антикризового управління підприємством, теоретичних засад діагностики; морфологічної декомпозиції – для визначення поняття «антикризове управління»; системного і комплексного підходу – для обґрунтування теоретико-методичного підходу до проведення економічного дослідження стану підприємства; багатовимірного статистичного аналізу – для розробки методичного підходу до діагностики кризи підприємств; статистичні та графічні – для аналізу стану і тенденцій динаміки результатів діяльності підприємства та унаочнення отриманих результатів дипломного дослідження.

Інформаційною базою дослідження є матеріали Агентства з питань банкрутства, статистичні матеріали Держкомстату України, матеріали фінансової звітності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп», а також власні розрахунки автора і результати їх обробки. Теоретичним та методологічним підґрунтям дослідження є об'єктивні закони і фундаментальні положення економічної теорії, теорії антикризового управління, економічної діагностики, наукові праці та методичні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з цих питань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретико-методичного обґрунтування сутності та підходів до антикризового управління на підприємстві, а саме: систематизовано теоретичні підходи до визначення дефініції «антикризове управління», на основі чого сформульовано авторське трактування даного поняття.

Практичне значення одержаних результатів і висновків полягає у тому, що запропоновані розробки складатимуть методичну основу обґрунтованого управління діяльністю підприємств в мінливих умовах ринкового середовища. Реалізація методичного підходу до діагностики кризового стану підприємств дозволяє отримати об'єктивну та надійну оцінку його стадії, уможливорює вибір обґрунтованих антикризових заходів. Реалізація викладених в роботі методичних рекомендацій буде корисною при удосконаленні вибору стратегії подальшого розвитку підприємств, плануванні їх поточної господарської діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дипломної роботи обговорювалися і отримали позитивні відгуки на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування єдиного Європейського фінансового простору та розвиток світової фінансової думки» (м. Тернопіль, 25 травня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, молодих вчених «Актуальні проблеми корпоративних фінансів» (м. Тернопіль, 12 квітня 2016 р.).

Обсяг і структура дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків. Робота містить 27 таблиць, 14 рисунків. Загальний обсяг роботи 108 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

1.1. Теоретичні підходи до визначення поняття «антикризове управління»

В сучасних умовах діяльності підприємств важливо необхідним є створення системи, за допомогою якої б здійснювався аналіз і попередження виникнення банкрутства. Такою системою і є антикризове управління. Необхідність антикризового управління визначається цілями розвитку соціально-економічних систем і існуванням небезпеки виникнення кризи.

Антикризове управління – система своєчасних прийомів і методів, здатних попередити фінансову кризу і уникнути банкрутства.

Зарубіжні дослідники не виділяють антикризове управління в окрему економічну категорію – вони розглядають її як частину загальної системи управління. У вітчизняній практиці поняття «антикризове управління» спочатку почало вживатись як нормативно-процедурні операції, що застосовуються до підприємств-банкрутів. Пізніше вчені стали перейматися проблемами антикризового управління, як системою з більш широким колом завдань та заходів. При цьому під об'єктом управління частіше всього розуміються різні фази розвитку кризових явищ та процесів: відсутність кризи, загроза кризи, легка криза, глибока криза, катастрофа. З цим пов'язані різні підходи до визначення поняття антикризове управління і відповідні рекомендації методичного характеру щодо розробки та впровадження антикризових механізмів.

В сьогоденних умовах є декілька наукових підходів до визначення сутності антикризового фінансового управління. Перший науковий підхід формування сутності антикризового фінансового управління підприємством підтримують такі провідні українські дослідники, як О.О. Терещенко, І.О.

Бланк та ін. О.О.Терещенко розуміє поняття антикризового фінансового управління підприємством як застосування специфічних методів та прийомів управління фінансами, які дозволяють забезпечити безперервну діяльність підприємств на основі управління зовнішніми та внутрішніми ризиками профілактики та нейтралізації фінансової кризи. Саме антикризове фінансове управління є необхідною складовою системи корпоративного управління й уможливорює реалізацію інноваційної моделі розвитку підприємства [1].

Такої ж думки, як і О.О.Терещенко дотримується Бланк І.О., який стверджує, що запобігання фінансовій кризі підприємства, ефективне її подолання і ліквідація негативних її наслідків забезпечується завдяки особливій підсистемі фінансового менеджменту, яка одержала назву «антикризове фінансове управління підприємством» і спрямована на нейтралізацію ризику його банкрутства [2]. Вважаємо, що це є однією з задач антикризового фінансового управління, по перше тому що не завжди фінансова криза загрожує банкрутством. Криза може створити загрозу зниження прибутковості, виникнення збитків, зменшення ринкової вартості підприємств. Таким чином, запобігання банкрутства можна розглядати лише як одним із завдань антикризового фінансового управління.

Другий науковий підхід формування сутності антикризового фінансового управління підприємством підтримують такі науковці, як Р.І. Біловол, Л.О. Лігоненко. Вони вважають, що антикризове фінансове управління підприємством є підсистемою загального антикризового управління. Так, Р.І. Біловол та Л.О. Лігоненко стверджують, що антикризове фінансове управління слід розглядати, як одну із функціональних підсистем фінансового управління [3; 4].

Відомий економіст Е.Уткін визначає антикризове управління як управління, націлене на запобігання можливих серйозних ускладнень в ринковій діяльності підприємства, забезпечення його стабільного, успішного господарювання з орієнтацією розширеного відтворення з використанням найсучасніших організаційно-технічних досягнень за рахунок власних

накопичень [5]. Такий підхід до визначення категорії «антикризове управління» не повністю враховує чинник часу, а точніше – необхідність організації безперервного процесу антикризового управління, незалежно від того, має місце в конкретний період ускладнення в роботі підприємства чи ці ускладнення відсутні з причин впровадження і функціонування антикризового управління у системі загального менеджменту підприємства. Визначення Е.Уткіна в цілому нічим не відрізняється від загальноприйнятого визначення ефективного менеджменту для підприємств, що працюють у ринковому середовищі. В ньому також відсутній акцент на антикризовій складовій як особливому об'єкті управління.

А. Градов та Б. Кузін у роботі «Стратегія і тактика антикризового управління фірмою» представляють антикризове управління як сукупність спеціальних заходів, до яких відносять [6]:

- аналіз стану макро- і мікросередовища, вибір відповідної місії підприємства;
- вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій і створення системи сканування зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства з метою раннього виявлення слабких сигналів про наближення кризи;
- стратегічний контролінг діяльності підприємства і розробка стратегії запобігання його неплатоспроможності (банкрутству);
- оперативна оцінка і аналіз фінансового стану підприємства, виявлення можливості настання неплатоспроможності;
- розробка пріоритетної політики дій в умовах кризи, що настала, і виходу з неї підприємства;
- постійне врахування ризиків підприємницької діяльності і розробка заходів щодо їх зниження [6].

В даному визначенні представлені власне інструменти механізму антикризового менеджменту на підприємстві, але не дається визначення поняття антикризового управління як економічної категорії.

Деякі науковці (Г. Базаров, С. Беляєв, Л. Белих) представляють антикризове управління як систему заходів, що застосовуються тільки до суб'єктів господарювання, які знаходяться у стані або наближені до банкрутства [7]. На їх думку, антикризове управління – це мікроекономічна категорія, що відображає виробничі відносини, які складаються на рівні підприємства при його оздоровленні і ліквідації, сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретного підприємства-боржника [8]. Таке визначення не враховує об'єктивної необхідності організації і упровадження в систему управління підприємством превентивних заходів. Останні повинні, по-перше, відповідати стратегічним та поточним його цілям, по-друге – здійснюватись протягом усього життєвого циклу підприємства незалежно від наявності чи відсутності кризових ситуацій.

Протилежної точки зору дотримується М. Сажіна. Проблему антикризового управління вона вбачає в макроекономічних чинниках та діях. Автор вважає, що антикризове управління здійснюється на рівні держави і представляє собою не що інше, як регулювання економічних процесів в країні за допомогою кризи. Тобто, на думку М. Сажіної, антикризове управління відбувається не через «боротьбу» з кризою, а шляхом підтримки і полегшення функціонування ринкового (кризового) механізму і, надалі, подолання кризи і її наслідків [9]. Можна погодитися із цією точкою зору, якщо вважати, що жорстка конкуренція на ринку через банкрутство витісняє малоефективні господарства.

Л. Фомін визначення антикризового управління виводить з поняття кризової ситуації. Під нею автор розуміє такий стан підприємства, при якому існує підвищений ризик банкрутства, має місце слабка конкурентна позиція, спостерігається фінансова нестійкість. Він слушно вказує, що при кризових ситуаціях неможливо використовувати традиційні методи управління, оскільки вони не пов'язують організаційні цілі з мінливим характером ринкового середовища і тому не передбачають зміни мети підприємства. При

такому варіанті розвитку подій, вказує вчений, більш ефективним стає «антикризове управління – спосіб управління, пристосований до стратегічних несподіванок» [10, с.15]. Специфічним методом антикризового управління, на думку Л. Фоміна, є діагностика кризового стану, результатом якої повинна стати розробка хоча би двоальтернативного варіанту вирішення проблеми: за умови наявності та за умови відсутності кризових ситуацій на підприємстві. У цьому підході не враховується динамічна складова діяльності підприємства та причини розвитку на ньому кризових явищ.

Цікаве визначення досліджуваної категорії подано у роботі «Антикризове управління: моделі, стратегії, механізми» [10]. На думку її авторів, антикризове управління представляє собою сукупність підходів і методів, направлених як на розвиток і виживання підприємств у довгостроковій перспективі (у тому числі, і недопущення кризи), так і на подолання кризи, яка вже має місце. Тобто вони вважають, що антикризові заходи повинні ґрунтуватися на організації та впровадженні постійно діючих механізмів виживання суб'єктів господарювання як з позицій досягнення стратегічних цілей, так і забезпечення виконання поточних завдань.

З подібної позиції дає визначення антикризового управління Е. Коротков у своїй роботі «Антикризове управління». Під останнім він розуміє управління, «в якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, заходів по зниженню негативних наслідків кризи і використання її чинників для подальшого розвитку» [11, с.128]. Таке визначення хоча й не відображає суті процесу антикризового управління і його основних ознак, але у ньому відзначається такий важливий критерій, як передбачення небезпеки кризи.

Особливий інтерес представляє характеристика поняття антикризове управління подана у роботі «Антикризовий менеджмент» російськими вченими [12]. Автори розуміють антикризове управління як «систему управління підприємством, що має комплексний системний характер і направлена на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за

допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки і реалізації на підприємстві спеціальної програми, яка має стратегічний характер, що дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, використовуючи власні ресурси» [12, с.7]. Таке визначення антикризового управління є найбільш ємним і змістовним, оскільки воно характеризує усю систему менеджменту як динамічний процес запобігання та усунення кризових явищ. Воно також має дискусійне положення – обмеження джерел залучення фінансових ресурсів, необхідних для подолання кризових явищ. Це, вочевидь, пов'язано з тим, що автори зважають тільки на інструменти тактичних заходів протидії нестабільної роботи суб'єктів господарювання, що характерно зараз для системи управління підприємствами в нашій державі. Ігнорування залучення довготермінових ресурсів для подолання та запобігання нестійкого функціонування підприємств свідчить про те, що вітчизняний менеджмент ще не оволодів повним арсеналом сучасних інструментів управління, у тому числі і фінансовими.

Отже, можна спостерігати наявність двох деталізованих наукових підходів до формування сутності антикризового фінансового управління, кожний із яких є правильним за своєю суттю, оскільки формує засади антикризового фінансового управління з використанням різної послідовності виділення за ними класифікаційних ознак підсистем та управління.

Методологія наукових досліджень при аналізі та розробці заходів по удосконаленню механізмів організації будь-якого процесу вимагає чіткого визначення наступних елементів: об'єкту, предмету, мети та заходів для її досягнення. При цьому під об'єктом розуміється процес чи явище, що породжує проблемну ситуацію, під предметом – те, що знаходиться у межах об'єкту та співвідноситься з ним як частка до загального, мета – ціль, якої необхідно досягнути та заходи – дії, за допомогою яких досягається мета. У таблиці 1.1 подано узагальнення підходів науковців до визначення категорії «антикризове управління» у розрізі елементів, що вказані вище.

Таким чином, як свідчать дані таблиці 1.1, немає однозначного підходу до визначення категорії антикризове управління, що ускладнює впровадження дієвих заходів по його організації на вітчизняних підприємствах. Різниця у підходах, насамперед, полягає у тому, що більшість авторів не виділяють окремі елементи зазначеного процесу.

Так, під об'єктом антикризового управління науковці розуміють кризу чи кризові явища. У розрізі предмету спостерігається єдність підходів дослідників - предметом антикризового управління у більшості з них є управління кризою чи кризовими явищами, при цьому таке управління враховує як превентивну складову(запобігання кризи) [5; 11; 12] так і подолання кризи та її негативних наслідків. Мета антикризового управління, що виділяють різні дослідники, трактується по-різному, але має схожий сенс. Найбільш ёмко сформував мету, яка повинна бути досягнута при організації ефективного антикризового управління, колектив науковців під редакцією Грязнової. У їх викладенні вона полягає у збереженні та примноженні ринкової позиції підприємства. Заходи, необхідні для досягнення мети, найкраще викладені у роботі «Стратегія та тактика антикризового управління» під загальною редакцією О. Градова та Б. Кузіна та являють собою вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій і створення системи сканування зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства з метою раннього виявлення слабких сигналів про наближення кризи, стратегічний контролінг діяльності підприємства з метою запобігання його неплатоспроможності, оперативна оцінка і аналіз фінансового стану підприємства, розробка пріоритетної політики дій в умовах кризи, що настала, і виходу з неї підприємства, постійне врахування ризиків підприємницької діяльності.

Поелементне визначення антикризового управління

Автор	Елемент			
	Об'єкт	Предмет	Мета	Заходи
Е. Уткин [5]	Кризові явища	Управління, націлене на запобігання можливим кризовим явищам	Забезпечення успішного, стабільного функціонування підприємства	Не виділяє
О. Градов та Б.Кузін [13]	Не виділяє	Не виділяє	Не виділяє	Вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій і створення системи сканування зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства з метою раннього виявлення слабких сигналів про наближення кризи Стратегічний контролінг діяльності підприємства з метою запобігання його неплатоспроможності Оперативна оцінка і аналіз фінансового стану підприємства. Розробка пріоритетної політики дій в умовах кризи, що настала, і виходу з неї підприємства Постійне врахування ризиків підприємницької діяльності
І. Базаров та ін. [7]	Виробничі відносини	Не виділяє	Не виділяє	Оздоровлення і ліквідація Антикризові процедури
Л. Сажіна[9]	Економічні процеси в країні	Регулювання економічних процесів за допомогою кризи	Подолання кризи та її наслідків	Підтримка та полегшення функціонування ринкового механізму
Е. Коротков	Криза	Управління кризою (її передбачення та подолання)	Подальший розвиток підприємства	Передбачення небезпеки кризи Аналіз симптомів кризи Впровадження заходів по зниженню негативних наслідків кризи Використання чинників кризи для подальшого розвитку
О. Пушкар [14]	Криза	Подолання та запобігання кризі	Розвиток та виживання підприємств у довгостроковій та короткостроковій перспективі	Не виділяє
Л. Фомін [10]	Стратегічні несподіванки	Управління, пристосоване до стратегічних несподіванок	Не виділяє	Діагностика кризового стану Прийняття двоальтернативного рішення про наявність або відсутність кризи

Тобто, узагальнюючи підходи різних авторів, під антикризовим управлінням слід розуміти “систему управління підприємством, яка має комплексний, системний характер і спрямована на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки і реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, при використанні в основному власних ресурсів” [15, с.208].

1.2. Функції принципи та завдання антикризового управління на підприємстві

Антикризове фінансове управління підприємством є невід’ємною складовою управління сучасним підприємством з певною сформульованою місією підприємства; перспективним баченням - важливою передумовою майбутнього зростання підприємства, вибору перспективних напрямів його розвитку і стратегічної концепції - визначенням основної мети підприємства.

Ефективність антикризового фінансового управління підприємством можливе лише тоді, коли менеджери будуть здатні передбачати та прогнозувати складні економічні явища. Досягти поставлених цілей можна при гнучкому підході до процесу управління. Ресурси мають розподілятися відповідно до антикризових пріоритетів.

Управління повинно об’єднувати стратегічний і тактичний аспекти. Сутність стратегічного управління полягає у впровадженні заходів, що дозволяють запобігти настанню кризи. Тактичне управління має на меті розробку й реалізацію заходів з виведення господарюючого суб'єкта із кризового стану й ліквідації наслідків цього стану. Ринкова економіка виробила велику систему фінансових методів попередньої діагностики й можливого захисту господарюючого суб'єкта від банкрутства, що одержала назву «системи антикризового фінансового управління» [16].

У процесі антикризового управління важливим є забезпечення адекватної реакції на кризові явища: тип та глибина кризового явища вимагає більшої або меншої «сили» реакції, що знаходить вираз у різних обсягах витрат, передусім грошових, часових та людських ресурсів.

Виділяють три основних типи антикризового управління [17]:

– активне управління, яке починається з моменту, коли зібрані дані свідчать про те, що погіршення результатів діяльності підприємства незворотні і необхідно вжити спеціальних заходів. При цьому немає попередніх планів чи сценаріїв можливих дій у разі виникнення певних кризових ситуацій. Тому спочатку, спираючись на результати діяльності в минулому, вибирають, а далі впроваджують найоптимальніші оперативні дії.

– реактивне управління притаманне великим підприємствам зі значним досвідом успішної роботи. Керівництву цих підприємств, навіть найпереконливіших даних часто буває замало для того, щоб воно швидко зреагувало на ситуацію. Початок реагування запізнюється, втрачається слушний момент початку потрібних дій, марнується дорогоцінний час.

Можна стверджувати, що найефективнішим є планове антикризове управління, оскільки воно дає змогу запобігти настанню кризи за рахунок розробки та впровадження певних заходів.

Основою антикризового фінансового управління є його завдання, функції та принципи.

Завдання антикризового фінансово управління підприємством (рис. 1.1) – завчасне застосування специфічних методів та прийомів управління фінансами, а також діагностика фінансового стану підприємства дозволяють забезпечити безперервну діяльність підприємств на основі управління зовнішніми та внутрішніми ризиками та нейтралізації кризи.

На нашу думку, головне завдання антикризового фінансового управління полягає в своєчасному діагностуванні фінансового стану підприємства і вживання необхідних антикризових фінансових заходів щодо попередження фінансової кризи.

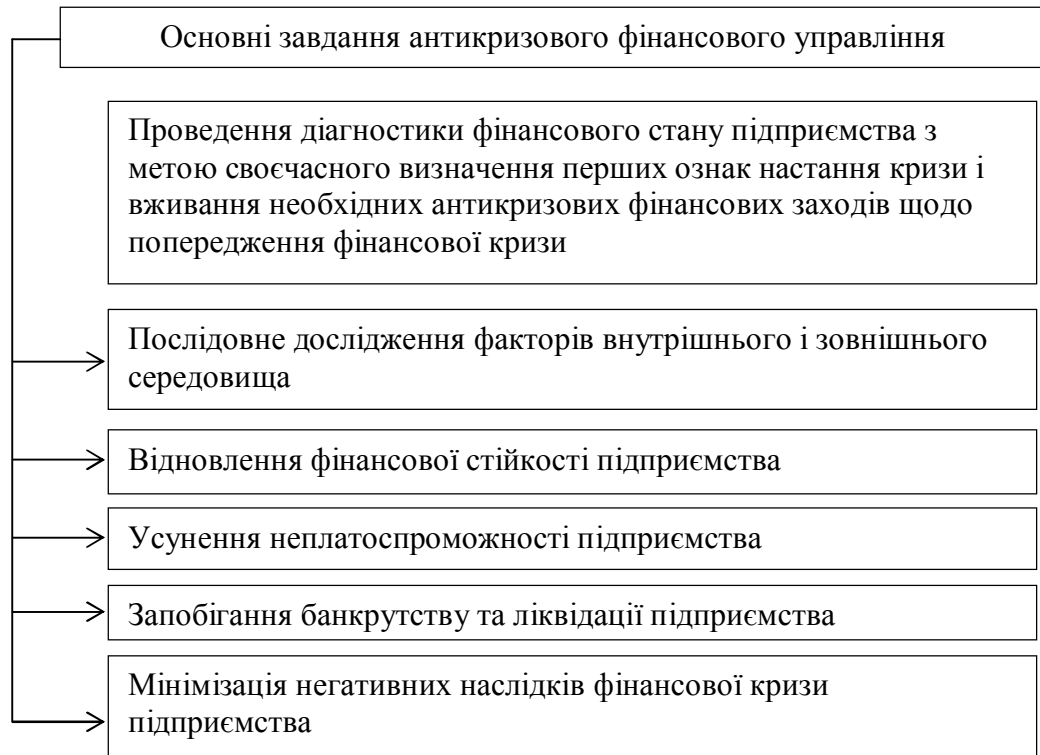

Рис. 1.1. Основні завдання антикризового фінансового управління [12]

Антикризове фінансове управління підприємством реалізує свої завдання шляхом здійснення певних функцій, наведених на рисунку 1.2 [2, с. 32].

Вони поділяються на дві основні підгрупи, а саме: загальні функції антикризового фінансового управління і специфічні функції.

У групі специфічних функцій антикризового фінансового управління підприємством основними є:

– діагностика симптомів кризи фінансового розвитку підприємства, яка передбачає формування системи основних індикаторів загрози виникнення фінансової кризи підприємства, здійснення діагностики таких показників-індикаторів, виявлення основних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства, що генерують загрози його фінансовим інтересам, комплексне оцінювання масштабів кризового фінансового розвитку підприємства;

Рис. 1.2. Функції антикризового фінансового управління підприємством [2, с. 32]

– розробка загальної стратегії фінансового оздоровлення підприємства, в межах якої, виходячи з результатів комплексної оцінки масштабів кризового фінансового розвитку підприємства і прогнозу кризових чинників зовнішнього і внутрішнього фінансового середовища його функціонування, формується система цілей і цільових показників фінансового оздоровлення підприємства на довгостроковий період; визначаються пріоритетні завдання, що вирішуються в цій сфері в найближчій перспективі, і розробляється;

- політика дій підприємства для основних напрямів його фінансового оздоровлення;
- усунення неплатоспроможності підприємства, яке забезпечує створення системи найбільш невідкладних заходів щодо фінансового оздоровлення підприємства;
- відновлення фінансової стійкості підприємства, згідно з яким визначається цільова структура капіталу підприємства з урахуванням кризових чинників його розвитку;
- забезпечення фінансової рівноваги в процесі розвитку підприємства, тобто формування основних пропорцій його фінансового розвитку, найбільшою мірою відповідних вибраній антикризовій фінансовій стратегії і спрямованих на запобігання фінансовій кризі в майбутньому періоді.

Для ефективного проведення діагностики загрози банкрутства підприємства та впровадження механізмів його фінансової стабілізації антикризове фінансове управління підприємством повинне базуватися на визначених принципах його реалізації. Принципи антикризового фінансового управління підприємством представлені на рисунку 1.3 [12, с. 27].

Розглянемо зміст кожного з принципів антикризового фінансового управління більш докладно:

а) принцип постійної готовності до реагування обумовлює об'єктивну ймовірність виникнення криз на підприємстві, визначає необхідність постійної готовності менеджерів до можливого порушення фінансової рівноваги підприємства на будь-якому етапі його функціонування;

б) принцип превентивної дій передбачає, що краще запобігати загрозі фінансової кризи, ніж здійснювати її локалізацію і забезпечувати нейтралізацію її негативних наслідків; в) принцип терміновості реагування передбачає, що, чим раніше будуть застосовані елементи антикризового фінансового управління щодо кожного виявленого кризового симптому, тим більші можливості скорішого відновлення порушеної рівноваги матиме в своєму розпорядженні підприємство;

г) принцип адекватності реагування обумовлює можливість «включення» окремих елементів нейтралізації загрози фінансової кризи і її ліквідації, яка повинна виходити з реального рівня такої загрози і бути адекватного рівню;

д) принцип комплексності рішень, що ухвалюються, стверджує, що практично кожна фінансова криза має комплексний характер, тобто стосується функціонування різних підсистем підприємства, а отже, вимагає комплексного характеру від сформованої системи антикризових фінансових заходів, що розробляються і реалізуються;

ж) принцип альтернативності дій передбачає наявність і розгляд максимально можливої кількості альтернативних проектів щодо нейтралізації окремої кризи;

з) принцип адаптивності обумовлений необхідністю високого рівня гнучкості антикризового фінансового управління, його швидкої адаптації до тієї чи іншої форми кризи, змінними умовами зовнішнього та внутрішнього фінансового середовища;

і) принцип пріоритетності використання внутрішніх ресурсів передбачає, що в процесі антикризового фінансового управління, особливо на ранніх стадіях діагностики фінансової кризи, підприємство повинне розраховувати переважно на внутрішні фінансові можливості її нейтралізації;

к) принцип оптимальності зовнішньої заходів антикризового управління визначає, що в процесі вибору форм зовнішньої заходів антикризового управління і складу зовнішніх санаторів на стадії глибокої фінансової кризи слід виходити з системи певних критеріїв, яка розробляється в ході антикризового фінансового управління і має бути достатньою та необхідною для вчасного погашення кризи;

л) принцип ефективності визначає необхідність зіставлення ефекту від антикризового фінансового управління з витратами на реалізацію його заходів та з наявними фінансовими ресурсами;

Рис. 1.3. Принципи антикризового фінансового управління [12]

м) принцип управління першими симптомами визначає, що ефективність антикризового фінансового управління залежить від своєчасного визначення перших симптомів кризи. Побачити перші прояви кризи, можливо при постійному моніторингу процесів, які протикають у середині підприємства та сигналів зовнішнього середовища;

н) принцип введення інновації у діяльність підприємства передбачає, що ефективність антикризового фінансового управління залежить від

інноваційних технологій, які повинні проваджуватися своєчасно на всіх підрозділах підприємства [11, с.27].

Якщо стабілізації фінансового стану за рахунок внутрішніх механізмів не було досягнуто, то застосовується процедура заходів антикризового управління. Санація являє собою систему заходів щодо фінансового оздоровлення господарюючого суб'єкта, реалізованих за допомогою сторонніх юридичних або фізичних осіб, і спрямованих на запобігання оголошення господарюючого суб'єкта – боржника банкрутом і його ліквідації [18].

Отже, метою антикризового фінансового управління є прогнозування криз, запобігання їх виникненню, розробка і впровадження заходів для подолання криз, а також нейтралізація їх наслідків. Методи і заходи антикризового управління залежать від причин і масштабу кризи. Найбільш ефективним є планове антикризове управління, яке дозволяє передбачити кризові явища і запобігти їх появі. При діагностуванні на підприємстві кризової ситуації фінансова стабілізація здійснюється за наступними етапами: усунення неплатоспроможності, відновлення фінансової стійкості та забезпечення фінансової рівноваги в тривалому періоді. Поетапне виконання всіх антикризових заходів дозволить уникнути чи взагалі усунути кризу на підприємстві.

Таким чином, формування антикризового фінансового управління для підприємств спрямоване на їх виживання і ринкову адаптацію, стає особливо важливим в умовах, коли виникають перетворення, які мають глобальний характер. Антикризове фінансове управління може бути успішним, якщо воно своєчасно, а також носить превентивний характер. Отже, тільки таке управління в сучасних швидко змінних умовах здатне досягти поставленої мети і ефективно вирішувати завдання загальної системи управління підприємства.

1.3. Фінансова діагностика як елемент антикризового управління

Проблема діагностики досліджувалася в деяких галузях досить активно з різних точок зору. На сьогодні існує декілька підходів до визначення діагностики, але й досі не вироблена єдина концепція діагностики, її змісту і функцій, а також методів її проведення. Так А.П. Градов, Г.В. Савицька [13, с. 25; 19, с. 32], діагностику визначають як напрямок економічного аналізу, що дозволяє виявити характер порушення нормального ходу економічних процесів на підприємстві. Проте, таке визначення діагностики втрачає її головний зміст – забезпечення випереджаючого управління, що в свою чергу, суттєво звужує сферу діяльності діагностики.

Більш широкий та фундаментальний підхід висвітлений у роботах А.С. Вартанова [20, с. 34], І.Г. Сокиринської [21] та З.Н. Соколовської [22, с. 29]. У них діагностика, зокрема економічна, розглядається з позицій системного підходу, що дозволяє не тільки всебічно оцінювати стан об'єкта в умовах неповної інформації, але і виявляти проблеми його функціонування, а також окреслювати шляхи їх вирішення, враховуючи коливання параметрів системи.

На наш погляд, за допомогою діагностики стає можливим в руслі розвитку саме цього напрямку не тільки відстежувати стан об'єкта на кожному інтервалі часу, але й ідентифікувати його стан, щоб і надалі здійснювати управління ним.

Узагальнення та аналіз основних підходів до визначення діагностики в економічній літературі дозволяє зробити висновки, що концепція діагностики на сучасному етапі ще не склалася і потребує подальшого глибокого вивчення та розвитку.

Діагностика кризового стану підприємства розглядається як один з напрямів економічної діагностики та тісно пов'язана з діагностикою загрози банкрутства.

Діагностика – це процес детального та поглибленого аналізу проблем, виявлення факторів, що впливають на них, підготовки всієї необхідної

інформації для прийняття рішення, а також виявлення головних аспектів взаємозв'язку між проблемами, загальними цілями та результатами діяльності підприємства [23, с.27]. Основою діагностики банкрутства є фінансовий аналіз.

Вивчення автором існуючого теоретико-методологічного забезпечення антикризового фінансового управління засвідчує наявність значного числа емпіричних та теоретичних напрацювань щодо оцінки ймовірності фінансової кризи (чи банкрутства) підприємства.

Провівши аналіз можна сказати, що в українській практиці в питаннях діагностики і прогнозування банкрутства найчастіше застосовують два методи:

- дискримінантний метод, заснований на використанні емпіричних коефіцієнтів;
- метод розрахунку і аналізу показників ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості підприємства [24].

Для стабільної діяльності підприємства оцінка кризових симптомів розвитку й діагностування його фінансової кризи повинна здійснюватись задовго до прояву її явних ознак. Кризовими симптомами можна вважати будь-які ознаки чи прояви погіршення у виробничо-господарській діяльності суб'єкта господарювання, які можуть привести підприємство до стану фінансової кризи, і навіть до банкрутства. Подібна оцінка і прогноз кризових симптомів фінансової діяльності підприємства є предметом діагностики фінансової кризи. Об'єктом фінансової діагностики є ретроспективна і перспективна фінансова інформація, основним джерелом якої виступає фінансова звітність та дані управлінського обліку, інформація про фінансовий стан підприємства за результатами фінансового аналізу, а також комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на фінансово – економічну діяльність підприємства і ризиків його функціонування.

Існують два поняття, це «діагностика фінансового стану підприємства» та «діагностика кризового фінансового стану підприємства». Діагностика

фінансового стану підприємства - систематичне комплексне вивчення інформації про зміни у фінансовому стані підприємства і прогнозуванні можливого розвитку подій.

А діагностика кризового фінансового стану є системою цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення можливих тенденцій і негативних наслідків криз. У процесі проведення аналізу діяльності підприємства з метою виявлення ознак кризи використовується аналіз фінансового стану за допомогою фінансових коефіцієнтів, які є основними інструментами фінансового аналізу. Вони допомагають встановити зв'язок між різними строками у фінансових звітах [9, с.44].

В залежності від ступеня деталізації дослідження стану підприємства діагностика може проводитися поверхнево або поглиблено. У зв'язку з цим розрізняють:

- експрес - діагностику (термометр) - формальну оцінку фінансового стану підприємства на основі регулярного обчислення відповідних коефіцієнтів і даних балансу (ця методика має наступні цілі: виявити тенденції зміни стану підприємства, провести аналіз фінансового обігу);

- проблемну діагностику - всебічну і глибоку оцінку поточного стану підприємства, виявлення причин його погіршення та очікуваних тенденцій розвитку.

До простих та оперативних методів аналізу фінансового стану підприємства відносять методи експрес-діагностики, які належать до групи методів аналізу фінансових коефіцієнтів. Однак даний метод є досить поверховим. Але, він дає оцінку близькості підприємства до банкрутства за регулярного обчислення відповідних коефіцієнтів.

Метою експрес - діагностики є наочна і проста оцінка фінансового благополуччя і динаміки розвитку господарюючого суб'єкта. Її слід виконувати у три етапи: підготовчий, попередній огляд бухгалтерської звітності, економічне читання та аналіз звітності. Сенс цього аналізу є відбір

невеликої кількості найбільш істотних і порівняно нескладних в обчисленні показників і постійне відстеження їхньої динаміки.

Останніми роками експрес-діагностика набула широкої популярності під час проведення різноманітних економічних досліджень у сфері аналізу фінансового стану підприємств промисловості України і держав СНД. Це пов'язано з тим, що її результати мають наочну економічну інтерпретацію і дають велику користь як орієнтири для оцінки фінансового стану діяльності промислових підприємств. Тому експрес-діагностика повинна проводитися безперервно, а її результати мають впливати на ухвалення управлінських рішень [25].

Мета фундаментальної діагностики є більш докладна характеристика майнового і фінансового положення господарюючого суб'єкта, результатів його діяльності в минулому звітному періоді, а також можливості розвитку суб'єкта на перспективу. Він конкретизує, доповнює, розширює окремі процедури експрес-діагностики.

В цілому експрес-діагностика фінансової кризи є системою регулярного оцінювання діяльності підприємства, здійснюваного на базі даних його фінансового обліку за стандартними алгоритмами аналізу, при тому, що основною метою даного методу є раннє виявлення ознак розвитку кризи підприємства й попередня оцінка її масштабів.

В результаті аналізу різнопланових підходів до визначення категорії “діагностика”, діагностику в антикризовому управлінні слід розглядати як комплексний економічний процесу що включає дослідження базових показників господарської діяльності соціально-економічної системи, всебічний аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на фінансово-економічний і техніко-технологічний стан підприємства та експертне оцінювання розроблених заходів, перспектив фінансового оздоровлення та превентивної заходів антикризового управління, а також досягнення цілей прогнозування. Відповідно, сутність діагностики полягає у здатності оперативно розпізнавати дестабілізуючі фактори та процеси на підприємстві,

забезпечувати прийняття випереджуючих управлінських заходів з метою запобігання виникнення проблем у розвитку організації та підвищення ефективності системи управління в цілому.

В контексті такого розгляду проблеми відправною точкою діагностики в системі антикризового управління є діагностика фінансового стану підприємства, оскільки фінансовий стан підприємства як комплексне поняття, що є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, які відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Оптимізація фінансового стану є однією з умов успішного розвитку підприємства в майбутньому, а погіршення фінансового стану свідчить про загрозу його можливого банкрутства як заключного етапу фінансової кризи.

Враховуючи наведену вище аргументацію, під діагностикою фінансового стану підприємства розуміється ідентифікація стану об'єкта через реалізацію комплексу дослідницьких процедур, направлених на виявлення домінантних факторів такого стану, симптомів та причин виникнення проблеми або можливих ускладнень, оцінку можливостей підприємства реалізувати стратегічні і тактичні цілі, підготовку необхідної інформаційної бази для прийняття рішення.

З метою підвищення ефективності діагностики фінансового стану підприємства узагальнено класифікацію її видів, конкретизовано перелік та уточнено зміст основних методів діагностики, які можуть використовуватись саме для діагностики фінансового стану підприємства.

Принципово важливим є комплексність у підході до розробки та впровадження системи діагностики фінансового стану підприємства, тобто дослідження за допомогою діагностичного апарату як статичного стану об'єкта, так і його розвитку у часі. З цією метою запропоновано авторську схему системи діагностики фінансового стану підприємства (рис. 1.4) та визначено характеристики елементів даної системи.

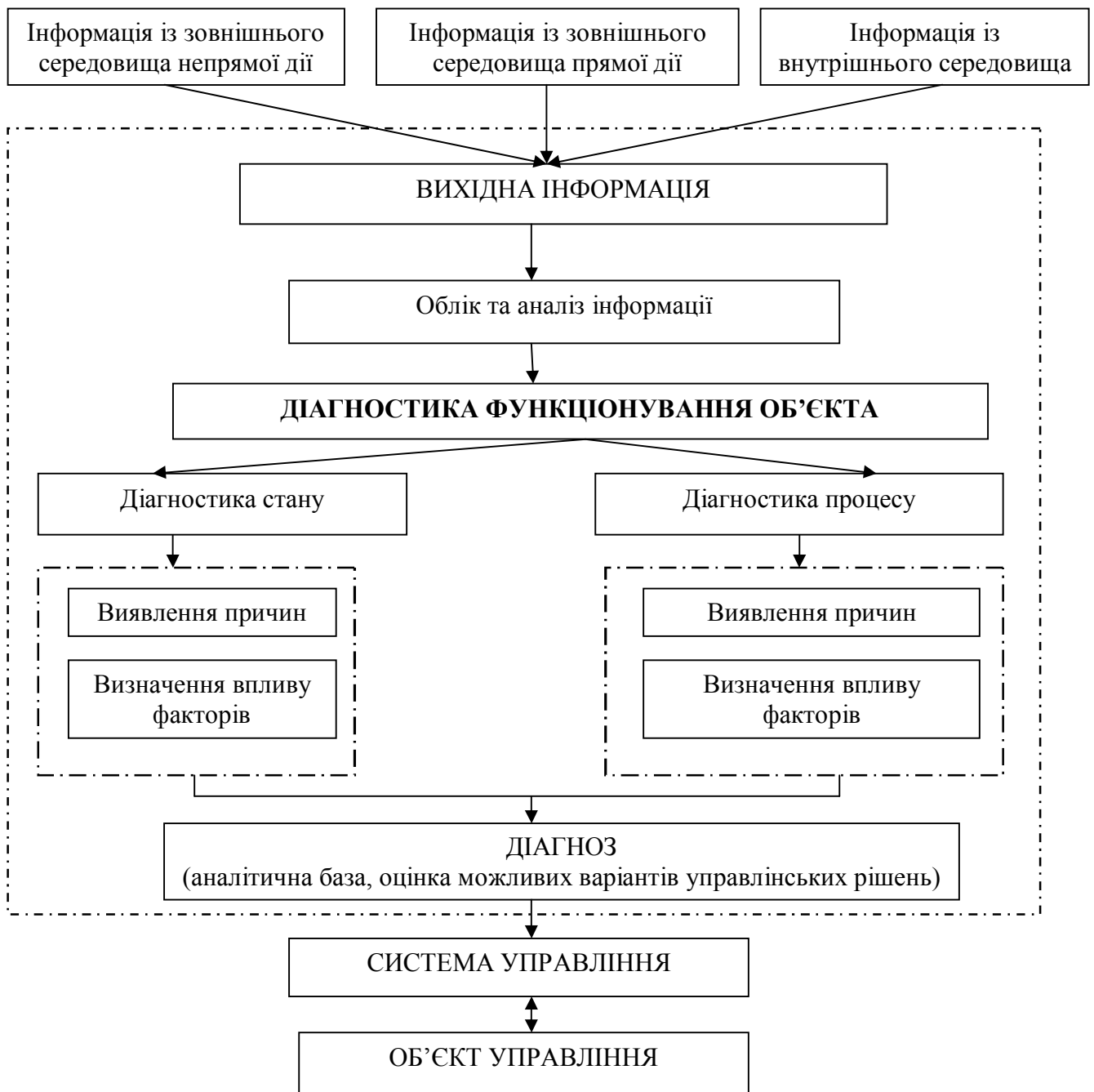

Рис. 1.4. Система діагностики фінансового стану підприємства [26]

Вихідною інформацією для наведеної системи діагностики є інформація, що надходить із внутрішнього та зовнішнього середовища об'єкта дослідження, а також інформація минулих періодів. Вимогами до вихідної інформації є своєчасність, повнота, вірогідність, репрезентативність, цінність та доступність. Результатом даної системи є формування аналітичної бази для прийняття управлінських рішень. В свою чергу, система управління

через реалізацію управлінських рішень впливає на об'єкт управління, що є джерелом інформації із внутрішнього середовища, яка є входом до системи діагностики. Дані елементи знаходяться у безперервному взаємозв'язку, створюючи замкнений цикл діагностики фінансового стану підприємства.

Слід відмітити, що антикризове фінансове управління базується на результатах проведеної діагностики, саме діагностика є визначальною функцією антикризового фінансового управління, тому, в процесі вибору методичних основ механізму антикризового фінансового управління в першу чергу необхідно приділити увагу методам проведення діагностики фінансового стану підприємства.

Основою для розробки стратегії функціонування підприємства від планової стратегії до адаптивної та адекватної реакції на зміни зовнішніх та внутрішніх умов є діагностика, а система експрес-діагностики забезпечує раннє виявлення ознак кризи на підприємстві й дозволяє вжити оперативних заходів щодо їхньої нейтралізації.

У випадку якщо підприємство має схильність або перебуває у кризовому стані, то виникає необхідність проведення більш фундаментальної діагностики виробничо-господарської діяльності підприємства в цілому або окремого підрозділу підприємства.

На рисунку 1.5 представлений алгоритм проведення діагностики, який включає в себе окремі групи показників, що дають змогу комплексно оцінити діяльність досліджуваних підприємств та виявити ранні ознаки фінансової кризи на підприємстві. Якщо підприємство знаходиться у стані фінансової кризи або виявлені симптоми кризи, то виникає необхідність проведення глибокої всебічної діагностики або виробничо-господарської діяльності підприємства в цілому.

В основу алгоритму проведення фінансового стану підприємства покладені принципи на основі яких побудована модель експрес-діагностики, однак представлений алгоритм має багато складових елементів і базується з

урахуванням ланцюга причинно-наслідкових зв'язків між параметрами внутрішнього середовища та кінцевого результату діяльності підприємства.

Рис. 1.5. Алгоритм проведення діагностики фінансового стану підприємства

Критерієм ефективності є попередня оцінка змін фінансового стану підприємства з метою виявлення ранніх симптомів настання фінансової

кризи та всебічна оцінка глибини фінансової кризи підприємства, заснована на виявленні факторів, які мають істотний вплив на зміну ситуації, на передбаченні можливих наслідків кризи та розробки рекомендацій щодо формування інформаційного забезпечення для прийняття антикризових рішень по мінімізації кризи фінансового стану підприємства.

Таким чином, діагностика в антикризовому фінансовому управлінні – це комплексний процес вивчення інформації про зміни у фінансовому стані підприємства, який включає дослідження базових показників господарської діяльності підприємства, всебічний аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на фінансово-економічний і техніко-технологічний стан підприємства та оцінювання розроблених заходів, а також досягнення цілей прогнозування. Відповідно антикризове фінансове управління базується на результатах проведеної діагностики.

Дослідження проведені автором дають змогу зробити висновок про те, що елементи системи антикризового фінансового управління підприємством необхідно впроваджувати як на підприємствах, що функціонують успішно, так і на тих, які опинилися у стані фінансової кризи.

Для фінансового менеджера важливою є не лише розробка й прийняття антикризових управлінських рішень, але й оцінка доцільності та ефективності впровадження заходів стосовно попередження банкрутства. Згідно з послідовністю етапів оцінки і аналізу схильності підприємства до кризового стану, визначення ефективності антикризових заходів представляє собою блок побудови комплексу економіко-математичних моделей оцінки схильності підприємства до банкрутства, який включає два етапи: формування системи критеріїв оцінки ефективності антикризових заходів та розробку моделей оцінки ефективності заходів по попередженню банкрутства.

Антикризові заходи є санаційними заходами, оскільки санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення

платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді. Тобто санація – це сукупність усіх можливих антикризових заходів, які здатні привести підприємство до фінансового оздоровлення.

Санація вважається успішною, якщо з допомогою зовнішніх та внутрішніх фінансових джерел, проведення організаційних та виробничо-технічних удосконалень підприємство виходить з кризи (нормалізує виробничу діяльність та уникає оголошення банкрутства) і забезпечує свою прибутковість та конкурентоспроможність у довгостроковому періоді [50, с. 70].

Однак запропоновані критерії оцінки ефективності заходів антикризового управління (АКУ) є досить узагальненими і не дають змогу управлінцю однозначно визначити за їх допомогою, чи є ефективними розроблені санаційні заходи.

Значний внесок в проблему оцінки ефективності санаційних заходів зробили вітчизняні вчені Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков [4, с. 50], зокрема розробивши систему критеріїв оцінки заходів антикризового управління підприємств, що дозволяє більш повно визначити якісний та кількісний ефект, який спостерігається у зв'язку з проведенням таких заходів.

Система критеріїв оцінки ефективності заходів антикризового управління представлена на рисунку 1.6 [27, с. 57]. Відповідно до рівня ієрархії критерії оцінки заходів антикризового управління діляться на два класи: глобальні та локальні. Такий розподіл залежить від сфери інтересів, з точки зору яких формуються ці критерії. Так, глобальні критерії оцінки заходів антикризового управління пов'язані з аналізом загальнодержавних, регіональних та галузевих інтересів, а локальні критерії визначаються інтересами підприємства-боржника, кредиторів, санаторів та/або інвесторів, нових власників підприємства-боржника (у разі реорганізації).

Кожний із видів глобальних або локальних критеріїв оцінки результатів заходів антикризового управління передбачає визначення економічного, фінансового та соціального ефекту від цих заходів, що застосовуються на макро- та мікрорівні.

При формулюванні критеріїв необхідно сформувати перелік показників, які за своєю суттю можуть бути якісними, кількісними, одиничними або узагальненими (синтетичними або інтегральними) [4, с. 59]. Перелік та зміст показників істотно залежить від рівня ієрархії (макро- або мікро-), для яких використовуються критерії оцінки ефективності заходів антикризового управління.

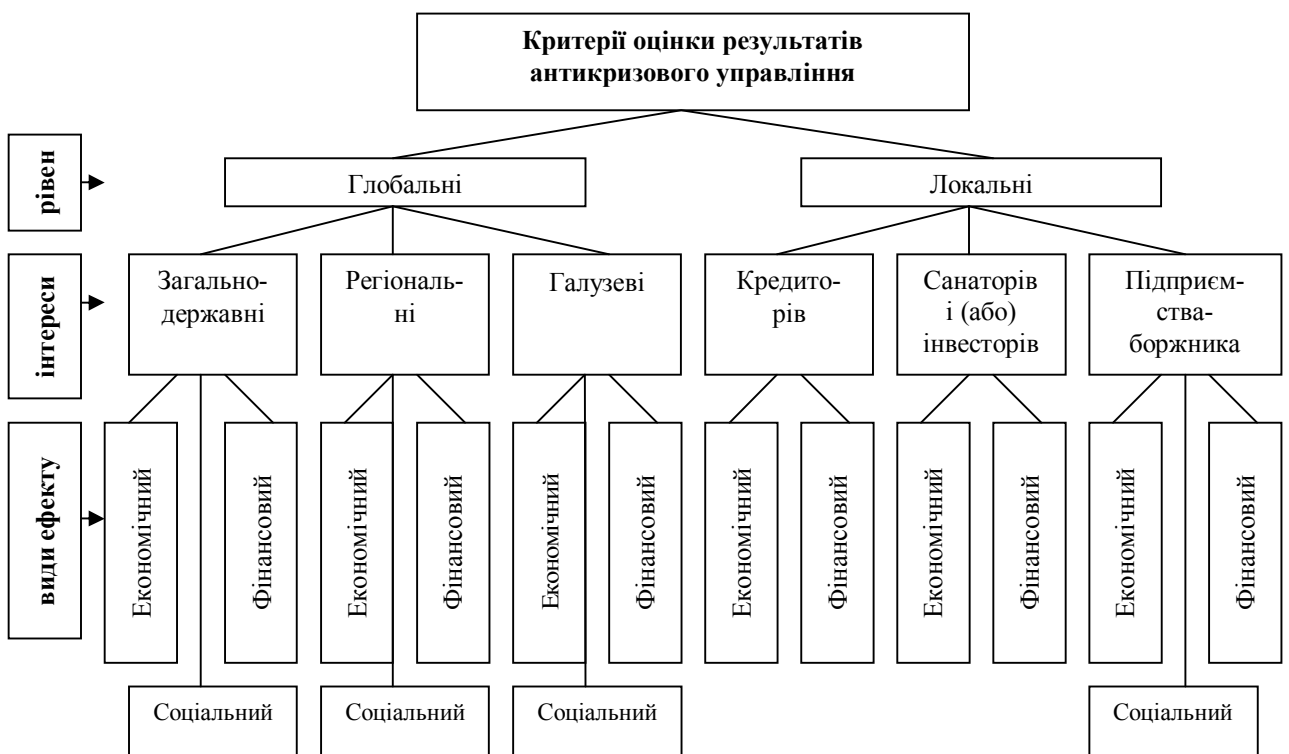

Рис. 1.6. Система критеріїв оцінки ефективності заходів антикризового управління [27, с. 57]

При здійсненні оцінки економічного ефекту від результатів заходів антикризового управління підприємств з точки зору забезпечення загальнодержавних інтересів Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков

[27, с. 59] пропонують виділити такий перелік показників: обсяг додаткової продукції, виробленої підприємствами-боржниками, після заходів антикризового управління, що застосовується до них; чисельність зайнятих на підприємствах, котрі пройшли процедуру заходів антикризового управління; збереження, модифікація або розширення асортименту продукції, яка виробляється на підприємствах, стратегічно важливих для держави; зниження кредиторської заборгованості держави за іноземні кредити, надані раніше підприємствам-боржникам, внаслідок поновлення їх діяльності та реструктуризації боргів; контроль за організаційно-правовою та економічною сферою впливу на особливо важливі стратегічні підприємства. При оцінці фінансового ефекту від заходів антикризового управління підприємств-боржників на рівні держави потрібно зіставити величину фінансових дотацій, субвенцій, санаційних кредитів тощо з потенційно можливим прибутком в довгостроковому періоді від нормального функціонування підприємств, до яких були застосовані різні санаційні процедури. Соціальний ефект від заходів антикризового управління підприємств на рівні держави буде спостерігатися в зниженні тієї соціальної напруженості, яка може виникнути при ліквідації збиткових підприємств та скороченні чисельності працюючих. При здійсненні оцінки різних ефектів на рівні забезпечення інтересів регіону потрібно враховувати різні чинники та стимули, які можуть визначати ту або іншу міру відношення регіональної влади до проблеми заходів антикризового управління підприємств регіону (від позитивної до негативної реакції). Наприклад, це може бути пов'язане з неспівпаданням регіональних та загальнодержавних інтересів, з виходом підприємства, що санується, з-під контролю регіональної влади і т. п.

При використанні локальних критеріїв та оцінки міри виконання інтересів внаслідок заходів антикризового управління для кредиторів, санаторів та/або інвесторів також важливо формувати адекватний набір показників. Клебанова Т. С., Бондар О. М., Мозенков О. В. [27, с. 60] в якості критеріїв розглядають: терміни та об'єми погашення заборгованості; період

окупності; чистий приведений прибуток; внутрішню норму прибутковості; індекс рентабельності; індекс соціальної та екологічної напруженості і т.д.

При формуванні переліку показників, необхідних для вказаних критеріїв оцінки ефективності заходів антикризового управління, можуть бути використані різні групи як кількісних, так і якісних методів. Перелік груп методів, які можуть бути використані при оцінці ефективності санаційних заходів, приведено на рис. 1.7 [4, с. 61].

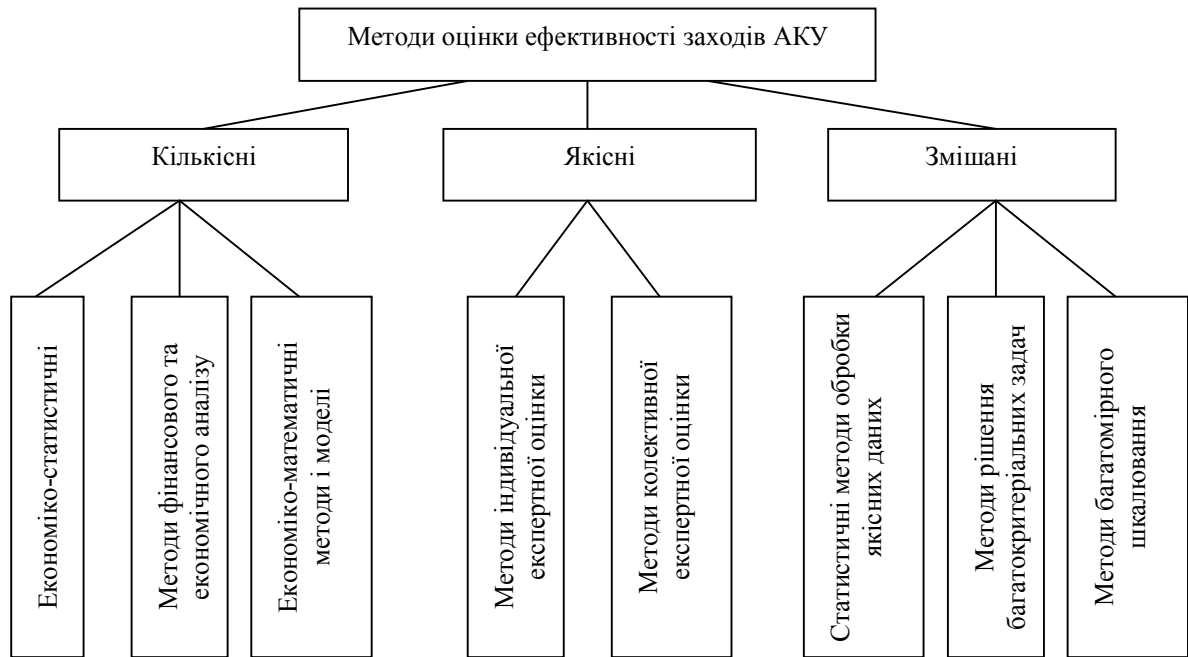

Рис. 1.7. Класи методів, що використовуються при оцінці ефективності заходів АКУ [27, с. 61]

Економіко-статистичні методи використовуються при розрахунку індексів, темпів зростання та приросту, середніх показників, відносних (процентних) відносин. Однак дані методи дають лише попередню оцінку ефективності заходів антикризового управління. Для більш детального аналізу необхідно їх доповнити іншими методами.

Методи фінансового та економічного аналізу засновані на розрахунку і аналізі традиційних фінансових та економічних показників, що характеризують доцільність вкладення грошових коштів та результати віддачі. Ці методи в основному базуються на принципі «витрати-вигоди» і

передбачають розрахунок таких показників, як терміни і показники окупності санаційного проекту, рівень фінансових та інших ризиків, показники фінансового становища підприємства (ліквідність, платоспроможність, прибутковість, автономність та ін.). Ці методи найчастіше використовуються при виборі санаційних проектів та аналізі їх потенційної ефективності, але не враховують складний механізм причинно-наслідкових зв'язків. Крім того, дані методи дозволяють оцінити ефективність заходів антикризового управління лише на основі кількісних показників і не враховують якісних показників. Також суттєвим недоліком є те, що вони не дають змогу управлінцю дати однозначну оцінку ефективності заходів антикризового управління, оскільки дозволяють лише розрахувати комплекс показників і не дають узагальнюючої оцінки ефективності.

Економіко-математичні методи представляють досить великий клас інструментів для аналізу причинно-наслідкових зв'язків (факторний аналіз, дисперсійний аналіз, регресійний аналіз, економетричні методи), класифікації та розпізнавання ситуації (кластерний та дискримінантний аналіз), пошуку оптимальних рішень (оптимізаційні методи), прогнозування впливу різних випадкових чинників та прогноз на основі тенденції (методи статистичного й імітаційного моделювання, методи прогнозування на основі часових рядів), методи аналізу переходу з одного стану системи в інший (марковські та напівмарковські процеси), методи згортки індивідуальних показників (методи таксономії або методи формування інтегральних показників). Дані методи дозволяють не тільки оцінити показники ефективності заходів антикризового управління, але й виявити можливі важелі управління цим процесом, визначити міру їх впливу на результати заходів антикризового управління, дати прогнозні характеристики. Зазначена група методів може бути використана для оцінки спільного синергетичного ефекту від організаційно-правових, фінансово-економічних, виробничо-технічних та соціальних заходів щодо заходів антикризового управління.

Однак дані методи не дають можливості використовувати якісні показники для оцінки ефективності заходів антикризового управління.

Якісні (експертні) методи також можуть використовуватися для оцінки показників ефективності заходів антикризового управління. Однак використання експертних методів більш доречно при оцінці різних якісних ефектів, що не підлягають вимірюванню безпосередньо формальними способами. Наприклад, при оцінці міри синергетичного ефекту, підвищення конкурентоспроможності підприємств, залежності від різних сфер інтересів внаслідок заходів антикризового управління. Такі методи не дають змогу врахувати кількісні показники ефективності заходів антикризового управління, що робить таку оцінку відносною і залежною лише від думок експертів.

Змішані (комплексні) методи засновані на спільній обробці якісних та кількісних даних. Існує ряд підходів до обробки подібних показників (методи непараметричної статистики, аналіз відповідності, методи нечіткої логіки, методи шкалування та ін.). Комплексні методи дають змогу оцінити ефективність заходів антикризового управління використовуючи одночасно як кількісні, так і якісні показники, що покращує якість оцінки.

Найбільш доцільним, на нашу думку, є використання комплексних методів для оцінки ефективності заходів антикризового управління, а саме методів нечіткої логіки [28, с. 90], оскільки дані методи дозволяють використовувати якісні й кількісні показники одночасно, дають менеджеру узагальнену оцінку ефективності заходів антикризового управління, дозволяють визначити ефективність заходів антикризового управління з певною імовірністю, що дає більш точну оцінку для управління.

Побудову моделі оцінки ефективності заходів антикризового управління за допомогою апарату нечіткої логіки можна представити у вигляді алгоритму (рис. 1.8).

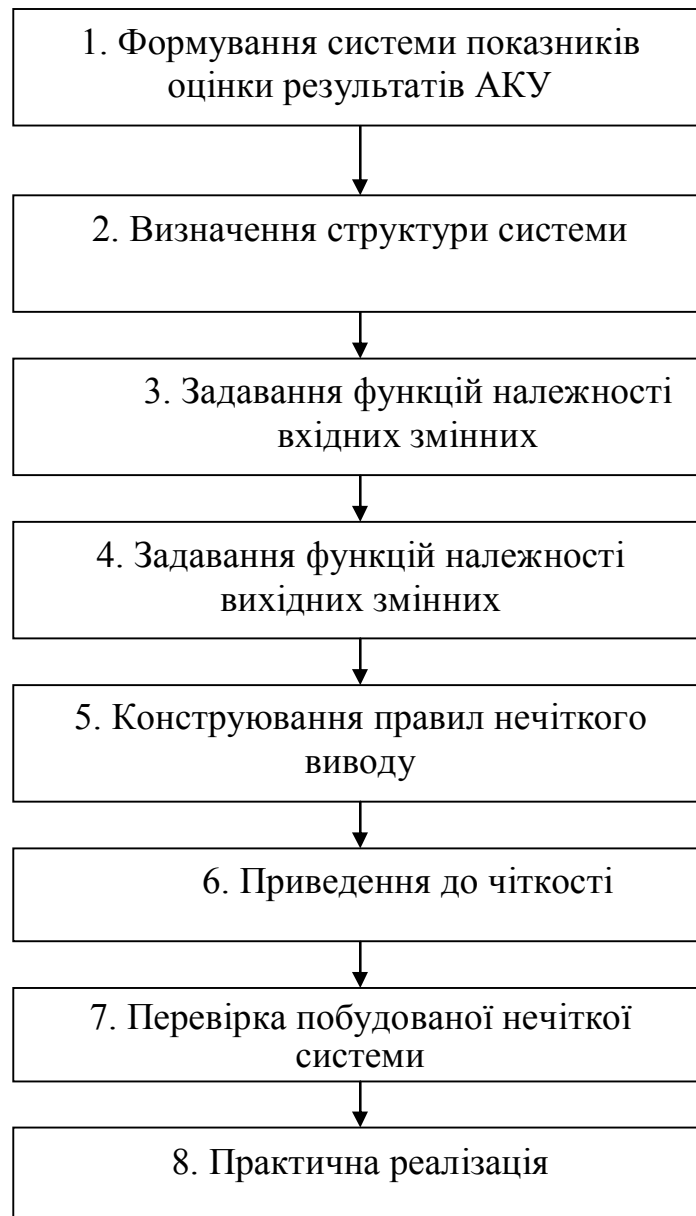

Рис. 1.8. Алгоритм побудови моделі оцінки ефективності санації за допомогою методів нечіткої логіки [29, с. 69]

На першому етапі алгоритму формується система показників оцінки результатів заходів антикризового управління, яка включає як кількісні, так і якісні показники. Дана система показників буде використовуватися на локальному рівні фінансовим менеджером для внутрішніх потреб підприємства, кредиторів, санаторів, інвесторів. Вона повинна охоплювати такі аспекти результатів заходів антикризового управління підприємства, як ліквідність та платоспроможність, прибутковість, додаткова вартість,

створена в результаті заходів антикризового управління, конкурентні переваги [29, с. 69]. Гадаю, система показників оцінки ефективності заходів антикризового управління з точки зору ліквідності та платоспроможності повинна перш за все відображати, чи відновило підприємство свою ліквідність після впровадження санаційних заходів та чи має воно фінансову незалежність. Показниками, що відображають стан ліквідності і платоспроможності, є коефіцієнт поточної ліквідності (поточні активи/поточні пасиви) і коефіцієнт фінансової незалежності (власний капітал/пасиви). Дані показники є кількісними показниками ефективності заходів антикризового управління.

Не менш важливими показниками оцінки ефективності заходів антикризового управління є показники прибутковості (рентабельності) підприємства після впровадження антикризових заходів. В якості показника прибутковості виберемо показник рентабельності виробничих фондів (чистий прибуток/виробничі фонди). Він також відноситься до кількісних показників ефективності заходів антикризового управління.

Однак санація може вважатися ефективною лише в тому разі, якщо підприємство не лише відновило ліквідність, платоспроможність і прибутковість, але й досягло конкурентних переваг в довгостроковому періоді. Даний показник є якісним показником оцінки ефективності заходів антикризового управління.

Крім того, ефективність заходів антикризового управління характеризує і такий показник, як додаткова вартість, створена в результаті заходів антикризового управління. Цей показник дає змогу оцінити, чи збільшилася вартість активів підприємства після впровадження санаційних заходів. Даний показник можна розрахувати як відношення вартості активів після проведення заходів антикризового управління до вартості активів до проведення заходів антикризового управління.

Таким чином, запропонована система показників відображає основні критерії ефективності заходів антикризового управління – такі, як

ліквідність, платоспроможність, прибутковість, конкурентні переваги підприємства в довгостроковому періоді та додаткову вартість, створену в результаті впровадження санаційних заходів – і включає як кількісні, так і якісні показники, зокрема: коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт рентабельності виробничих фондів, показник досягнення конкурентоспроможності підприємства в довгостроковому періоді, показник додаткової вартості, створеної в результаті заходів антикризового управління.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнюючи підходи різних авторів, під антикризовим управлінням слід розуміти управління по запобіганню та подоланню кризових явищ з метою збереження та покращення ринкової позиції підприємства за допомогою впровадження системи заходів, що містять у собі вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій і створення системи сканування зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства з метою раннього виявлення слабких сигналів про наближення кризи; стратегічний контролінг діяльності підприємства і розробка стратегії запобігання його неплатоспроможності (банкрутству); оперативна оцінка і аналіз фінансового стану підприємства, виявлення можливості настання неплатоспроможності; розробка пріоритетної політики дій в умовах кризи, що настала, і виходу з неї підприємства; постійне врахування ризиків підприємницької діяльності і розробка заходів щодо їх зниження розробку та реалізацію спеціальної антикризової програми, що спрямована на запобігання або усунення кризових явищ для успішного функціонування підприємства.

2. Головне завдання антикризового фінансового управління полягає в своєчасному діагностуванні фінансового стану підприємства і вживання необхідних антикризових фінансових заходів щодо попередження фінансової

кризи. Діагностика – це процес детального та поглибленого аналізу проблем, виявлення факторів, що впливають на них, підготовки всієї необхідної інформації для прийняття рішення, а також виявлення головних аспектів взаємозв'язку між проблемами, загальними цілями та результатами діяльності підприємства.

3. Встановлено, що відправною точкою діагностики в системі антикризового управління є діагностика фінансового стану підприємства, оскільки фінансовий стан підприємства як комплексне поняття, що є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, які відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Оптимізація фінансового стану є однією з умов успішного розвитку підприємства в майбутньому, а погіршення фінансового стану свідчить про загрозу його можливого банкрутства як заключного етапу фінансової кризи.

4. Враховуючи наведену вище аргументацію, під діагностикою фінансового стану підприємства розуміється ідентифікація стану об'єкта через реалізацію комплексу дослідницьких процедур, направлених на виявлення домінантних факторів такого стану, симптомів та причин виникнення проблеми або можливих ускладнень, оцінку можливостей підприємства реалізувати стратегічні і тактичні цілі, підготовку необхідної інформаційної бази для прийняття рішення.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПАТ «СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО «ВІННИЦЯРИБГОСП»

2.1. Аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства

Оскільки Україна є провідним експортером зернових у світі – входить в 10-ку найбільших експортерів пшениці і 3-ку експортерів фуражних зернових – розвиток галузі, значною мірою, зумовлений світовими тенденціями. Основним фундаментальним фактором, що визначає динаміку галузі, є зростання попиту на с/г продукцію внаслідок збільшення кількості та рівня життя населення в світі, зокрема у країнах, що розвиваються. Попит на продукцію рослинництва формують безпосередньо харчова промисловість, а також тваринництво та виробництво енергії з біомаси. Це призводить до підвищення цін на с/г продукцію, а також стимулює укрупнення й інтенсифікацію ведення господарства, інвестиції в підвищення ефективності та урожайності.

За 2015 рік індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2014 роком зменшився на 5,9%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 13,8%, а в господарствах населення – зріс на 4,5%. За 2015 рік індекс обсягу виробництва продукції рослинництва становив 93,3% (в 2014 році 109,1%), у т.ч. в аграрних підприємствах – 109,1 %, у господарствах населення – 101,4%.

Зважаючи на фактор сезонності, притаманний аграрному сектору, після досягнення піку у червні, обсяг сільськогосподарського виробництва за результатами 2015 року суттєво зменшувався [30].

У 2015 році індекс обсягу виробництва продукції тваринництва порівняно з 2014 роком зріс на 3% і становив 97,3%, у т.ч. в господарствах населення – на 10,8%, в аграрних підприємствах – зменшився на 5,8%. Так,

спостерігається негативна динаміка поголів'я худоби та птиці в аграрних підприємствах.

За даними [31], протягом досліджуваного періоду фінансова незалежність, стабільність, стійкість сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю постійно знижувалася, оскільки щорічно зростала частка позикових коштів у структурі джерел формування майна. Коефіцієнт концентрації власного капіталу останні роки знаходиться значно нижче нормативного рівня. Тому на даний момент фінансовий стан товариств з обмеженою відповідальністю є нестійким, а за умови збереження вказаних тенденцій вони можуть стати неплатоспроможними. Ділова активність даних підприємств довгий час знаходилась в межах середньогалузевого рівня, однак в 2015 році дещо скоротилася. На спад з 2015 року пішли і показники рентабельності, отже використання такої кількості залучених коштів стає економічно не вигідним для даних суб'єктів господарювання.

Аналізуючи валюту балансу та виручку від реалізації ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за період з 2013 по 2015 роки можна зробити наступні висновки, виходячи з даних таблиці 2.1.

На підприємстві спостерігається стійка тенденція до збільшення валюти балансу, одночасно із збільшенням валюти балансу спостерігається зростання чистої виручки від реалізації продукції, що також є позитивним моментом в діяльності підприємства.

Починаючи з 2013 по 2014 рік валюта балансу збільшилась на 149,0 тис. грн., що становить 1,4 %. Але в 2015 році все ж таки в порівнянні з 2014 роком спостерігається підвищення темпів зростання порівняно з попереднім роком майже на 3,6 %.

Аналогічна динаміка характерна для чистого доходу від реалізації продукції підприємства, відповідно до якої відбувається зростання чистого доходу в 2015 році порівняно з 2014 роком вищими темпами на 21,8. Загалом, проведений аналіз свідчить про розширення діяльності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп».

**Динаміка валюти балансу та виручки від реалізації ПАТ
«Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп»
за 2013-2015 роки***

Показники	Рік		
	2013	2014	2015
Валюта балансу, тис. грн.	10387,0	10536,0	10912,0
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	8644,0	9541,0	12610,0
Абсолютне відхилення валюти балансу від попереднього року, тис. грн.	-	149,0	376,0
Коефіцієнт зростання валюти балансу від попереднього року, %	-	1,4	3,6
Абсолютне відхилення чистого доходу від реалізації від попереднього року, тис. грн.	-	897,0	3069,0
Коефіцієнт зростання виручки від реалізації від попереднього періоду, %	-	10,4	32,2

* фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Основні фінансово-економічні показники діяльності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за 2013-2015 рр. наведені в таблиці 2.2, аналіз яких дає більш повну картину про діяльність товариства.

Відповідно до табл. 2.2 спостерігається зростання чистого доходу на 3966,0 тис. грн. у 2015 р. порівняно з 2013 роком, за рахунок збільшення випуску основної продукції.

В той же час спостерігається і значне збільшення собівартості реалізованої продукції на 3971,0 тис. грн. в 2015 році собівартість зростає вищими темпами, ніж обсяги чистого доходу. Відповідно чистий прибуток підприємства знижується у 2015 році порівняно з 2013 роком на 111,0 тис. грн., що є негативною тенденцією його розвитку.

**Основні фінансово-економічні показники діяльності ПАТ
«Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за 2013-2015
роки***

Показники	Роки			Відхилення 2015/2013
	2013	2014	2015	
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	8644,0	9541,0	12610,0	3966,0
Собівартість, тис. грн.	6447,0	7742,0	10418,0	3971,0
Чистий фінансовий результат, тис. грн. Прибуток	279,0	115,0	168,0	-111,0
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	1215,5	1127,5	1055,0	-160,5
Середньорічна вартість оборотних активів підприємства, тис. грн.	9141,0	9325,0	9660,0	519,0
Середньорічна вартість власного капіталу, тис. грн.	7839,5	8034,5	8176,0	336,5
Середньорічна вартість зобов'язань товариства:	2526,0	2427,0	2548,0	22,0
– довгострокові, тис. грн.	0,0	0,0	0,0	0,0
– поточні, тис. грн.	2526,0	2427,0	2548,0	22,0

* фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Середньорічна вартість основних засобів протягом трьох років поступово знижується на 160,5 тис. грн. у 2015 році порівняно з 2013-им роком, що свідчить про те, що підприємство не оновлює впродовж трьох років основні фонди.

Стосовно структури власних і позикових ресурсів, то на підприємстві спостерігається збільшення вартості власного капіталу на 336,0 тис. грн. Варто звернути увагу на той факт, що протягом аналізованого періоду в даного підприємства статутний капітал залишається незмінним і становить – 2150,0 тис. грн. Аналізуючи середньорічну вартість зобов'язань необхідно сказати про те, що у структурі формуються лише поточні зобов'язання. При цьому

протягом досліджуваного періоду поточні зобов'язання і забезпечення збільшилися на 22,0 тис. грн.

Проведемо аналіз фінансового стану підприємства. Комплексне дослідження фінансового стану ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» характеризується фінансовими показниками, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів, аналіз якого здійснюється на підставі звітності. Оцінку фінансового стану підприємства доцільно розпочинати з аналізу майна. Першим кроком є визначення динаміки структури активів ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка структури активів підприємства*

Активи підприємства	Рік						Зміни тис. грн. 2015-2013
	2013		2014		2015		
	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%	
Необоротні активи	1179,0	11,35	1094,0	10,38	1034,0	9,48	-145,0
Оборотні активи	9208,0	88,65	9442,0	89,62	9878,0	90,52	670,0
Разом:	10387,0	100,00	10536,0	100,00	10912,0	100,00	525,0
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	7,810		8,631		9,553		1,743
Коефіцієнт майна виробничого призначення	0,744		0,742		0,729		-0,015

* фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Аналіз даних таблиці 2.3 дає змогу зробити висновок, що активи підприємства за період 2013-2015 роки мають тенденцію до збільшення, зокрема на 525,0 тис. грн. у 2015 році порівняно з 2013-им або на 5,05 %. Це

свідчить про масштабність діяльності і розширення виробництва.

Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів складає 7,810; 8,631 та 9,553 відповідно за аналізований період. Слід відмітити, що на одну гривню необоротних активів у 2015 році припадає приблизно 9,5 грн. оборотних активів, порівняно з 7,8 грн. у 2013-ому. Зростання даного показника в динаміці свідчить про прискорення оборотності активів підприємства за результатами 2014-2015 років.

Коефіцієнт майна виробничого призначення протягом досліджуваного періоду становив: 74,4 % в 2013 році, 74,2 % в 2014 році та 72,9 % в 2015 році грошових коштів вкладено саме в майно, яке безпосередньо використовується в процесі виробництва. Тенденція до зниження даного показника може вказувати на формування менш мобільної структури активів, що уповільнює оборотність коштів і знижує ліквідність.

Таким чином, структура балансу відповідає галузевій спрямованості ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп».

Для характеристики стану та ефективності використання основних засобів нами здійснений аналіз відповідних відносних показників (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Показники стану, руху та ефективності використання основних засобів
ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за період
2013-2015 рр.***

Показники	Роки			Відхилення, 2015 до 2013 р.
	2013	2014	2015	
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,0085	0,0101	0,0341	0,0256
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,0388	0,3333	0,0166	-0,0222
Коефіцієнт приросту вартості основних засобів	-0,0333	-0,0258	0,0166	0,0499
Коефіцієнт компенсації вибуття основних засобів	4,9000	3,5454	0,5143	-4,3857
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,8052	0,8185	0,8289	0,0237
Коефіцієнт придатності основних	0,1948	0,1815	0,1710	-0,0238

засобів				
Фондовіддача	7,1144	8,4621	11,953	4,8386

* фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Характеризуючи показники стану, руху та ефективності використання основних засобів слід відмітити, що коефіцієнт оновлення основних засобів перевищує коефіцієнт вибуття в 2015 році, що є позитивним наслідком роботи підприємства, але у 2014-2015 рр. була протилежна ситуація.

В той же час спостерігається приріст вартості основних засобів на 0,0499 у 2013-2015 роках відповідно, що свідчить про розширення діяльності. Але слід звернути увагу, що у 2013-2014 рр. даний коефіцієнт був від'ємним.

Коефіцієнт компенсації вибуття основних засобів характеризує ті основні засоби, що надійшли на підприємство та які компенсують ті, що вибули. З даних таблиці 2.5 чітко видно, що у 2013-2015 роки ситуація є вразливою, оскільки цей коефіцієнт зменшується на 4,3857.

На високому рівні знаходиться коефіцієнт зносу основних засобів, який зростає з 0,8052 до 0,8289 (порівняно з нормативним значенням 0,5), що свідчить про значне погіршення стану основних засобів. Тобто на підприємстві непридатні для експлуатації основні засоби збільшилися з 80,52 % до 82,89 % протягом досліджуваного періоду.

Негативну тенденцію до зниження показав коефіцієнт придатності основних засобів, що характеризує співвідношення залишкової вартості основних засобів до первісної. Фондовіддача має висхідну тенденцію і в середньому становить 11,95 грн. отриманого чистого прибутку на 1 грн. вкладену в основні засоби. Таким чином, за аналізований період підприємство має незадовільний майновий стан.

Наступним етапом у дослідженні використання фінансових ресурсів підприємством є аналіз ліквідності, який ставить на меті визначити ступінь ліквідності активів підприємства; визначення рівня ліквідності балансу товариства; розрахунок та аналіз показників ліквідності, які є матеріальним забезпеченням поточної платоспроможності.

Проаналізуємо ліквідність балансу ПАТ «Сільськогосподарське

підприємство «Вінницярибгосп» за період 2013-2015 років. З цією метою всі активи можна об'єднати за ступенем ліквідності, а пасиви – за терміновістю їх погашення, які представлені в (табл. 2.5 –2.6).

Таблиця 2.5

**Групування активів ПАТ «Сільськогосподарське підприємство
«Вінницярибгосп» відповідно до рівня ліквідності за 2013-2015 роки***

Група	Рік					
	2013		2014		2015	
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %
A ₁	392,0	3,8	567,0	5,4	682,0	6,2
A ₂	2018,0	19,4	1971,0	18,7	2083,0	19,1
A ₃	6798,0	65,4	6904,0	65,5	7113,0	65,2
A ₄	1179,0	11,4	1094,0	10,4	1034,0	9,5
Разом	10387,0	100,00	10536,0	100,00	10912,0	100,00

* фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Аналіз даних таблиці 2.5 дає змогу зробити наступні висновки:

– за період з 2013 по 2015 роки спостерігається зростання питомої ваги найбільш ліквідних активів з 3,8 % до 6,2 %, що свідчить про зростання платоспроможності підприємства;

– несуттєво зменшилася питома вага швидко реалізованих активів з 19,4 % у 2013 році до 19,1 % у 2015 році;

– збільшення статей балансу запаси в 2015 році порівняно з 2014-им призвело до збільшення в абсолютних величинах повільно реалізованих активів, тоді коли питома вага зменшилася на 0,2%. При цьому запаси займають більше 65% усіх активів;

– за три роки питома вага активів, що важко реалізуються зменшувалась і в кінці 2015 року становила 9,5 % в активах підприємства, що пояснюється певним скороченням основних засобів.

За рахунок збільшення поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги та інших поточних зобов'язань показник П₂ зріс на 242,0 тис. грн., при цьому у відсотковому вираженні відбулося теж зростання з 23,2 % до

24,3 %. За аналізований період довгострокові зобов'язання і забезпечення не формуються. Показник власного капіталу за період 2013-2015 років збільшився на 5% за рахунок зростання обсягу нерозподіленого прибутку.

Таблиця 2.6

**Групування пасивів ПАТ «Сільськогосподарське підприємство
«Вінницярибгосп» відповідно до рівня ліквідності за 2013-2015 роки***

Група	Рік					
	2013		2014		2015	
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %
П ₁	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
П ₂	2410,0	23,2	2444,0	23,2	2652,0	24,3
П ₃	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
П ₄	7977,0	76,8	8092,0	76,8	8260,0	75,7
Разом	10387,0	100,00	10536,0	100,00	10912,0	100,00

* фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Використовуючи результати розрахунків, порівняємо підсумки за групами активів і пасивів з системою нерівностей, яка визначає ступінь ліквідності балансу (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Аналіз ліквідності балансу ПАТ «Сільськогосподарське підприємство
«Вінницярибгосп» за 2013-2015 роки***

Абсолютно ліквідний баланс	Співвідношення активів і пасивів балансу товариства		
	2013	2014	2015
	$A_1 > П_1$	$A_1 > П_1$	$A_1 > П_1$
$A_2 > П_2$	$A_2 < П_2$	$A_2 < П_2$	$A_2 < П_2$
$A_3 > П_3$	$A_3 > П_3$	$A_3 > П_3$	$A_3 > П_3$
$A_4 < П_4$	$A_4 < П_4$	$A_4 < П_4$	$A_4 < П_4$

* фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що баланс ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за весь

аналізований період не досягав абсолютної ліквідності, адже у 2013-2015 роках не виконується друга умова. Таким чином, хоча й баланс товариства не є абсолютно ліквідним, але, все ж таки, він повністю відображає галузеву діяльність підприємства.

Матеріальне забезпечення поточної платоспроможності можна проаналізувати на основі показників ліквідності, які наведені на рисунку 2.1.

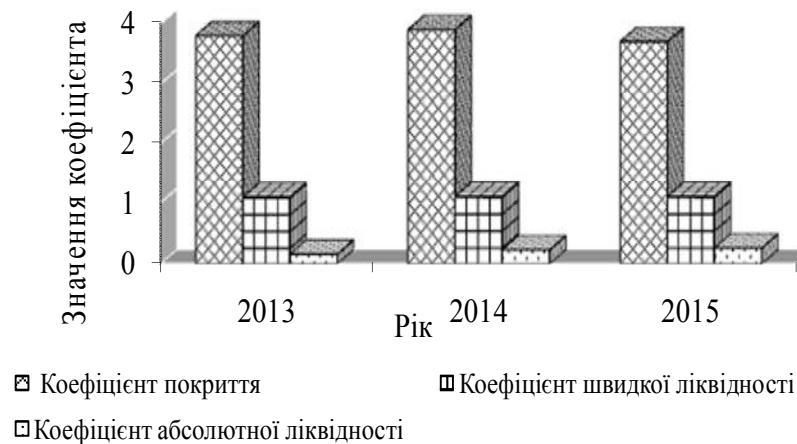

Рис. 2.1. Динаміка коефіцієнтів ліквідності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за 2013-2015 рр.

Аналіз коефіцієнта абсолютної ліквідності свідчить про спроможність підприємства погасити короткострокові зобов'язання негайно, оскільки значення цього показника перебуває практично в межах 0,2-0,3 і становить в 2013 році 0,16, в 2014 році 0,23, а в 2015 році – 0,26. Значення коефіцієнта швидкої ліквідності свідчить про здатність підприємства розрахуватися за поточними зобов'язаннями за рахунок активів, що швидко реалізуються, впродовж усього періоду і становить приблизно 1,1. Коефіцієнт покриття показує, яку частку поточних зобов'язань підприємство може погасити, якщо мобілізує свої фонди обігу. Цей показник в 2013-2015 рр. дорівнював 3,8. Отже, ліквідна вартість обігових коштів перевищує платіжні зобов'язання.

Показники ділової активності підприємства характеризують рівень ефективності управління підприємства активами. Діяльність підприємства на ринку його власної продукції визначається якісними та кількісними

параметрами (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Показники ділової активності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство
«Вінницярибгосп» за 2013-2015 роки**

Показники	Рік			Відхилення (+; -) 2015-2013
	2013	2014	2015	
1. Чистий дохід, тис. грн.	8644,0	9541,0	12610,0	3966,0
2. Одноденний обсяг чистого доходу, тис.грн.	24,01	26,50	35,03	11,02
3. Середньорічний залишок, тис.грн.				0,00
– активів	10365,5	10461,5	60223,0	49857,5
– власного капіталу	7839,5	8034,5	8176,0	337,0
– оборотних активів	9141,0	9325,0	9660,0	519,0
– запасів	6346,0	6648,0	6834,0	488,0
– загальної суми дебіторської заборгованості	2012,0	1973,5	2016,5	4,5
– дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги	110,5	74,0	75,0	-35,5
– загальної суми кредиторської заборгованості	1825,5	1990,0	2161,0	335,5
– кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги	1235,0	1497,0	1638,0	403,0
4.Тривалість одного обороту, дн.:				
– активів	433,7	395,6	1714,3	1280,6
– власного капіталу	327,3	302,5	233,8	-93,5
– оборотних активів	382,9	352,9	276,9	-106,0
– запасів	264,7	251,7	195,6	-69,1
– загальної дебіторської заборгованості	83,7	74,5	57,6	-26,1
– дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги	4,6	2,8	2,1	-2,5
– загальної кредиторської заборгованості	76,1	75,1	61,7	-14,4
– кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги	51,4	56,5	46,7	-4,7
5. Коефіцієнт оборотності:				
– активів	0,83	0,91	0,21	-0,62
– власного капіталу	1,10	1,19	1,54	0,44

– оборотних активів	0,94	1,02	1,30	0,36
Продовження табл. 2.8				
– запасів	1,36	1,43	1,84	0,48
– загальної дебіторської заборгованості	4,30	4,83	6,25	1,95
– дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги	78,23	128,93	168,13	89,9
– загальної кредиторської заборгованості	4,73	4,79	5,83	1,10
– кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги	7,00	6,37	7,70	0,70
6. Тривалість операційного циклу, дн.	348,2	326,2	253,2	-95,0
7. Тривалість фінансового циклу, дн.	272,1	251,1	191,5	-80,6

Провівши аналіз показників ефективності використання окремих видів активів підприємства за 2013-2015 рр. необхідно сказати, що коефіцієнти оборотності демонструють як позитивні, так і негативні тенденції. Тенденцію до зниження показали: коефіцієнт оборотності активів, що спричиняє уповільнення темпів вивільнення активів з обігу і менш швидкому їх спрямуванню на отримання додаткових прибутків. Аналогічно до змін у коефіцієнтах оборотності відбуваються зміни у тривалостях одного обороту, які повинні зменшуватися. Відповідно тривалість обороту кожного показника зменшується, що є позитивним явищем. Що стосується операційного циклу, то його тривалість зменшилася на 95 днів протягом аналізованого періоду, що відповідає виду економічної діяльності товариства. Тривалість фінансового циклу також зменшилася на 80,6 днів протягом аналізованих років. Оскільки показник є додатнім, це свідчить про достатньо високий рівень платіжної дисципліни.

Отже, показники ділової активності відповідають виду економічної діяльності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп».

Для оцінки ефективності використання фінансових ресурсів доцільним є

дослідження показників прибутковості. Згідно методичних рекомендацій щодо проведення аналізу фінансового стану підприємства, виділяють наступні види рентабельності (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка коефіцієнтів рентабельності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за 2013-2015 роки*

Показники	Рік		
	2013	2014	2015
Рентабельність сукупних активів	2,686	1,091	1,539
Рентабельність власного капіталу	3,497	1,421	2,034
Рентабельність діяльності	2,778	0,999	1,152

*Складено за : фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emitents/reports/year/2013-2015>

Як показує аналіз коефіцієнтів, рентабельність сукупних активів у 2013 р. складала 2,7 %, що на 1,2 % більше, ніж аналогічний показник у 2015 р.

Аналізуючи динаміку рентабельності власного капіталу спостерігаємо таку ситуацію: у 2013 році рентабельність власного капіталу була найвищою і становила 3,5%, а у 2013 році – знижується на 2%, однак зростає в 2015 році до 2%, при цьому не досягаючи значення 2013 року. Тобто у 2015 році на 1 грн. власного капіталу припадало 2 коп. прибутку.

Що стосується рентабельності діяльності, то протягом 2013-2015 років даний показник демонструє тенденцію до зниження, а саме: у 2013 році на 1 гривню доходу припадало 2,8 коп. чистого прибутку, у 2014 році – 1 коп., у 2015 – 1,1 коп. Прослідковані тенденції значень показників рентабельності говорять про те, що у 2014 році в діяльності ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» існували певні труднощі і протягом останнього року діяльності їх усунуто не було.

Таким чином, проведений аналіз фінансового стану товариства дає змогу зробити висновок, що ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» має задовільний фінансовий стан, який обґрунтовують

вище розраховані показники всіх груп.

2.2. Оцінка фінансової стійкості підприємства

Передумовою економічного розвитку підприємств є забезпечення фінансової стійкості, яка відображає стабільне перевищення доходів над витратами, забезпечує вільний ефективний обіг грошових ресурсів, сприяє безперервному процесу виробництва і реалізації продукції.

Аналіз фінансової стійкості проводиться на основі дослідження джерел фінансових ресурсів, розрахунків абсолютних і відносних показників.

Характеристика співвідношень між власним і позиковим капіталом розкриває сутність фінансового стану підприємства. Аналіз структури власних і позикових коштів, їх співвідношення дає можливість оцінити рівень раціональності формування джерел фінансування діяльності. Проведений аналіз джерел формування капіталу на ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» представлено в таблиці 2.10.

Як свідчать дані, наведені в таблиці 2.10, на підприємстві змінюється структура джерел фінансування господарської діяльності протягом досліджуваних трьох років. Так, якщо проаналізувати динаміку показників власних коштів, у підприємства за досліджуваний період обсяг наявних власних коштів підвищився на 283,0 тис. грн. або на 3,5%. В основному таке збільшення відбулось за рахунок зростання нерозподіленого прибутку протягом 2013-2015 рр. на 269,0 тис. грн. та резервного капіталу на 14 тис. грн., що є позитивним явищем у фінансовому стані підприємства (рис. 2.2).

Найбільшу частку у структурі власних коштів займає додатковий капітал, обсяг якого не змінюється за три роки, а частка у величині капіталу підприємства – перевищує 45%. На другому місці – зареєстрований капітал, який становить близько 20%.

Слід також підкреслити, що на підприємстві у структурі залучених фінансових ресурсів переважає поточна кредиторська заборгованість – приблизно 20% займає у величині фінансових ресурсів підприємства. За аналізований період питома вага розрахунків з кредиторами зростає з 18,7 % до

20,9 %. Також слід звернути увагу, що до 2015 року підприємство користувалося короткостроковими кредитами банків, а в цьому році кредит не залучався.

Таблиця 2.10

Джерела фінансових ресурсів на ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за період 2013-2015 роки*

Показники	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	тис. грн.	у %	тис. грн.	у %	тис. грн.	у %
1. Власні кошти						
Зареєстрований (пайовий) капітал	2150,0	20,7	2150,0	20,4	2150,0	19,8
Резервний капітал	123,0	1,2	129,0	1,2	137,0	1,2
Додатковий капітал	4931,0	47,5	4931,0	46,8	4931,0	45,2
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	773,0	7,4	882,0	8,4	1042,0	9,5
Всього	7977,0	76,8	8092,0	76,8	8260,0	75,7
2. Залучені кошти						
Короткострокові кредити банків	14,0	0,1	26,0	0,2	0,0	0,0
Поточна кредиторська заборгованість	1935,0	18,7	2045,0	19,4	2277,0	20,9
Інші поточні зобов'язання	461,0	4,4	373,0	3,6	375,0	3,4
Всього:	2410,0	23,2	2444,0	23,2	2652,0	24,3
Всього коштів	10387,0	100,0	10536,0	100,0	10912,0	100,0

*Складено за : фінансова звітність підприємства: <http://00476576.pat.ua/emittents/reports/year/2013-2015>

Отже, за аналізований період структура джерел фінансових ресурсів поступово змінюється, а саме частка власних коштів зменшилася на 1,1%, а залучених коштів – зросла.

Економічним змістом фінансової стійкості є забезпечення запасів підприємства стійкими джерелами формування і гарантована платоспроможність. Оцінку фінансової стійкості здійснюють з використанням

абсолютних показників, які характеризують фінансову ситуацію. Так, для визначення типу фінансової стійкості розглянемо суму запасів та витрат підприємства, охарактеризуємо джерела формування запасів і щоб остаточно визначити тип фінансової стійкості на даному підприємстві треба розрахувати показники забезпеченості запасів джерелами їхнього формування (табл. 2.11).

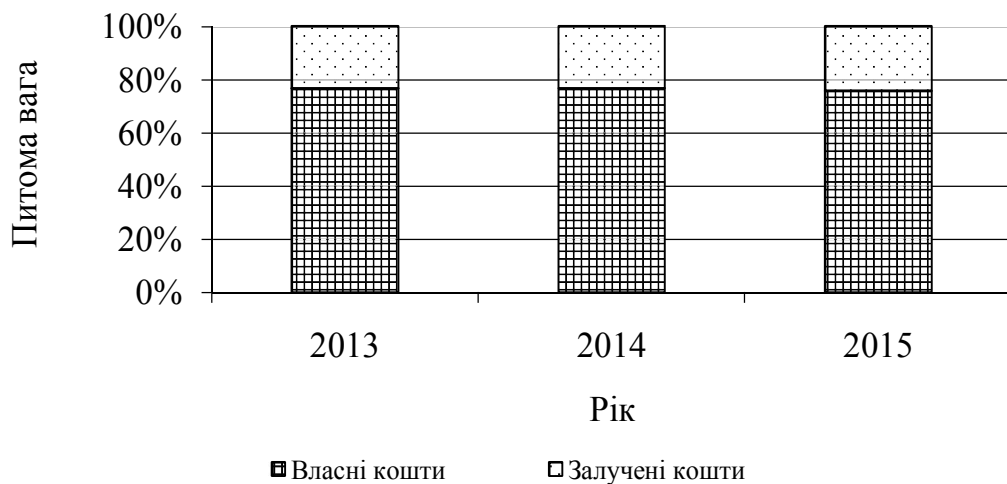

Рис. 2.2. Структура джерел фінансування ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп», %

Для визначення типу фінансового становища проведемо наступні порівняння:

– у 2013-2015 роках аналізоване нами підприємство характеризувалося нормальним фінансовим станом, адже $d_1 > 0$, $d_2 > 0$, $d_3 > 0$.

Таким чином, з наведеної вище таблиці 2.11 видно, що розмір короткострокових кредитів зростає від 14,0 тис. грн. в 2013 році до 26,0 тис. грн. в 2012 році, при цьому в 2015 році – не залучаються взагалі. Слід відзначити, що показник d_1 має змінний характер і збільшився за аналізований період на 56,0 тис. грн., d_2 збільшився на таку ж суму, оскільки довгострокові зобов'язання не формувалися. Показник d_3 збільшився на 42,0 тис. грн., що є позитивною тенденцією діяльності підприємства.

Отже, підприємство у 2013-2015 році мало абсолютну фінансову стійкість, що є позитивною тенденцією розвитку підприємства в сучасних

умовах і дає уявлення про його стабільний подальший фінансовий розвиток та високу платоспроможність.

Таблиця 2.11

**Визначення типу фінансової стійкості підприємства ПАТ
«Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за 2013-2015
роки, тис. грн.**

Показники	Роки		
	2013	2014	2015
1. Джерела формування власних коштів	7977,0	8092,0	8260,0
2. Необоротні активи	1179,0	1094,0	1034,0
3. Наявність власних оборотних коштів (ВОК) (р. 1 – р. 2)	6798,0	6998,0	7226,0
4. Довгострокові зобов'язання	0,0	0,0	0,0
5. Наявність власних оборотних коштів і довгострокових джерел формування оборотних коштів (р. 3 + р. 4)	6798,0	6998,0	7226,0
6. Короткострокові кредити	14,0	26,0	0,0
7. Загальна величина основних джерел коштів (р. 5 + р. 6)	6812,0	7024,0	7226,0
8. Загальна сума запасів	6563,0	6733,0	6935,0
9. Надлишок (нестача) ВОК (d_1)	235,0	265,0	291,0
10. Надлишок (нестача) ВОК і довгострокових позикових джерел покриття запасів (d_2)	235,0	265,0	291,0
11. Надлишок(нестача) загальної величини основних джерел фінансування запасів (d_3)	249,0	291,0	291,0
12. Тривимірний показник типу фінансової стійкості	(1, 1, 1)	(1, 1, 1)	(1, 1, 1)
13. Тип фінансової стійкості	Абсолютна фінансова стійкість	Абсолютна фінансова стійкість	Абсолютна фінансова стійкість

Аналіз показників, що характеризують джерела формування запасів і затрат в повній мірі дозволяють пояснити дані зміни (рис. 2.3).

Відповідно до рис. 2.3 загальна величина основних джерел формування запасів і затрат має тенденцію до зростання, в той же час власний оборотний

капітал підприємства також зростає і в 2015 році становить основні джерела фінансування формуються з власного оборотного капіталу.

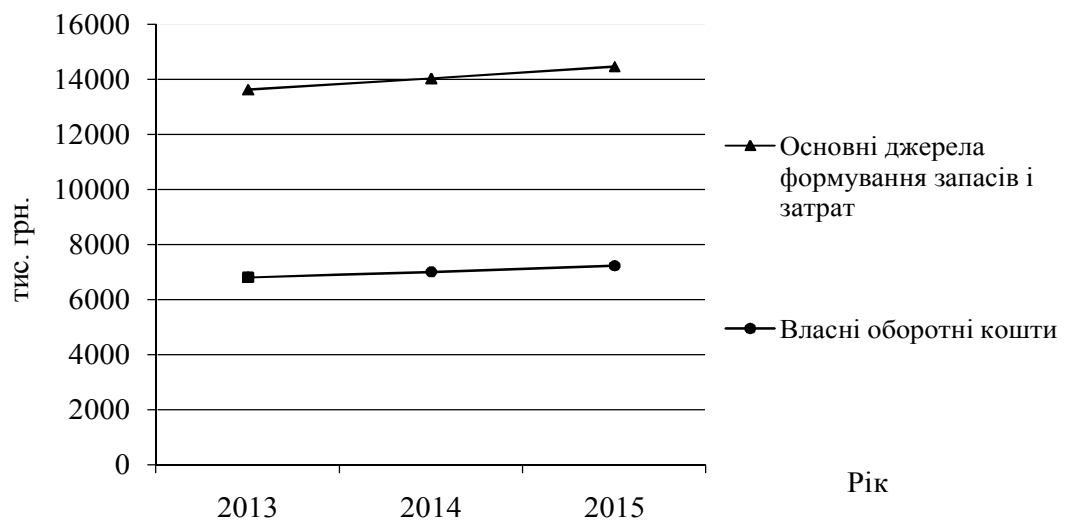

Рис. 2.3. Динаміка показників, які характеризують джерела формування запасів ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» у 2013-2015 роках, тис. грн.

Для більш детальної характеристики фінансової стійкості ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» необхідно також провести аналіз відносних показників, що характеризують фінансову стійкість. Даний аналіз характеризує структуру джерел фінансування ресурсів підприємства, суть фінансової стійкості та незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Дані представлено в таблиці 2.12.

Таким чином, проаналізувавши коефіцієнт автономії протягом аналізованого періоду зазначимо, що значення цього коефіцієнта є фактично однаковим за 2013-2015 рр. і складає – 0,76. Це означає, що власного капіталу є близько 76% у структурі капіталу підприємства. Оскільки його значення перевищує нормативне 0,5, вважаємо, що структура капіталу є збалансованою, що свідчить про незалежність підприємства від позикових джерел.

Значення коефіцієнта фінансової залежності протягом аналізованого періоду становить близько 1,30-1,32, що свідчить про незначне зростання залежності підприємства від позикових коштів (короткострокові кредити

банків), що є негативною тенденцією для підприємства, хоча значення даного коефіцієнта значно перевищує нормативне. Станом на 01.01. 2016 р. коефіцієнт становить 1,32; це означає, що при вкладенні в активи підприємства 1,32 грн., позиченими є 32 коп. Зростання ж цього коефіцієнту свідчить про нераціональне використання банківських кредитів і інших позикових джерел, тобто приріст відбувається не пропорційно з приростом загальної вартості активів підприємства.

Таблиця 2.12

Показники фінансової стійкості ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за 2013-2015 роки

Показники	Роки			Відхилення за період в цілому
	2013	2014	2015	
1. Коефіцієнт автономії	0,76	0,77	0,76	0,00
2. Коефіцієнт фінансової залежності	1,30	1,30	1,31	0,01
3. Коефіцієнт фінансової стійкості	3,31	3,31	3,11	-0,20
4. Коефіцієнт фінансування	0,30	0,30	0,32	0,02
5. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,74	0,74	0,73	-0,01
6. Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	0,85	0,86	0,87	0,02
7. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,23	0,23	0,24	0,01

Також про незначне зниження фінансової стійкості підприємства свідчить зменшення коефіцієнта фінансової стійкості з 3,31 до 3,11 або на 0,20. Тобто якщо у 2013 році на 1 грн. зобов'язань припадала майже 3,31 грн. власного капіталу підприємства, то в 2015 році – уже 3,11 грн. Тенденція до зниження даного показника говорить про погіршення фінансової ситуації на підприємстві.

В той же час можна сказати, що значення коефіцієнта фінансування в 2015 році, порівняно з 2013-им, покращилося, адже воно знаходиться в оптимальних межах від 0,30 до 0,32. Це є свідченням того, що підприємство

незалежне від позикових коштів, адже даний коефіцієнт показує, скільки одиниць залучених коштів припадає на кожну одиницю власних.

Наступний показник, що характеризує фінансову стійкість підприємства – це коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами, який визначає частину оборотних активів підприємства, що профінансована за рахунок власних коштів. З даних таблиці бачимо значення даного коефіцієнта, а саме: у 2013 році на 1 грн. оборотних активів припадало 74 коп. власних коштів, у 2014 р. – 74 коп., у 2015 р. – 73 коп. Даний показник знаходиться в межах нормативного значення, адже вище 0,1.

Для оцінки ступеню мобільності використання власних оборотних коштів та власного капіталу використовується коефіцієнт маневрування власних оборотних коштів. У ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» протягом 2013-2015 років показник маневрування власного оборотного капіталу складав 0,85-0,87 та постійно зростає.

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу станом на 01.01.2016 року дорівнював 0,24, що на 0,01 більше, ніж у 2013 році. Відповідно частка коштів власників підприємства та частка позикових коштів становили 76 % та 24 % відповідно в загальній сумі коштів, вкладених у майно; станом на 1 січня 2014 року: 77 % та 23 % відповідно.

Наступні показники фінансової стійкості – це коефіцієнти структури довгострокових джерел фінансування. Визначаючи значення цих показників, у розрахунок приймають тільки довгострокові джерела коштів. У цю підгрупу входять два взаємодоповнюючих показники – коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів і коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел. У нашому випадку ці коефіцієнти ми розрахувати не можемо, оскільки у структурі капіталу відсутні довгострокові джерела його формування, що є позитивною тенденцією і означає, що з позиції довгострокової перспективи підприємство не залежить від зовнішніх чинників.

2.3. Ефективність антикризового фінансового управління підприємства

Для оцінки стану антикризового фінансового управління на підприємстві доцільно застосувати універсальний підхід з урахуванням індивідуальних особливостей діяльності сільськогосподарських товариств. Даний підхід має ґрунтуватися на об'єктивних закономірностях функціонування й розвитку, враховувати вплив різноманітних факторів і специфіку діяльності підприємства.

Для вдосконалення фінансової стійкості товариства в обов'язковому порядку мають відбуватися якісні зміни в управлінні шляхом активної, зорієнтованої на майбутнє стратегії, побудованої на зв'язку між намаганням забезпечити прибутковість і додержати стабільності фінансових процесів.

Для того, щоб вдосконалити визначення рівня фінансової стійкості товариства розроблено велику кількість методик, які базуються на абсолютних та відносних показниках. Однією з таких є інтегральна оцінка фінансового стану. Її застосовують при аналізі кредитоспроможності та інвестиційної привабливості, прогнозуванні кризових явищ і банкрутства тощо, тому доцільно застосувати і для визначення ефективності антикризового фінансового менеджменту на підприємстві.

За кожним з напрямків використовуються свої коефіцієнти, для яких встановлюється нормативне значення та вагомість. Після цього здійснюється формування узагальнюючих показників, з яких складається інтегральний показник рівня фінансової стійкості підприємства. Саме цю методику пропонують Білик М.Д. [32]. Крючок С.І. теж рекомендує оцінювання фінансової стійкості підприємства виконувати за допомогою інтегрального показника [33].

Для оцінки рівня якості антикризового управління на підприємстві слід використовувати інтегральний показник, який розраховується за формулою 2.1:

$$I = (\beta_1 * \text{РП} + \beta_2 * \text{ФН}) / (\beta_1 + \beta_2) \quad (2.1)$$

де I - фінансова стійкість; РП - рівень платоспроможності;

ФН - рівень фінансової незалежності; β_1 , β_2 - коефіцієнти вагомості відповідних узагальнюючих показників (рівень вагомості визначається шляхом експертних оцінок фахівців, при чому $\beta_1 + \beta_2 = 1$).

Якщо фактичне значення будь-якого з показників перевищує нормативне, то потрібно розрахувати фактичний і нормативний інтегральні показники. Методика проведення аналізу:

а) якщо фактичний інтегральний показник більший або дорівнює одиниці, а нормативний дорівнює одиниці, фінансова стійкість товариства перебуває у нормальному стані;

б) якщо фактичний інтегральний показник більший або дорівнює одиниці, а нормативний менший за одиницю, фінансова стійкість не може вважатися бездоганною, бо вона має проблеми з виконанням окремих нормативів. У цьому разі слід проаналізувати кожний з узагальнюючих показників, а також окремі коефіцієнти, які їх формують показники;

в) якщо і фактичний і нормативний інтегральні показники не перевищують одиниці, фінансова стійкість перебуває у незадовільному стані. Необхідно виявити слабкі сторони та розробити антикризову програму.

Розрахуємо інтегральний показник фінансової стійкості для ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» (див. таблиці 2.13 та 2.14). Значення кожного коефіцієнта розраховується за формулою середньозваженої арифметичної за три роки, з 2013 по 2015 роки.

Оскільки деякі коефіцієнти досягають критичного значення, то інтегральний показник буде розраховано у фактичному та нормативному вигляді. Так розрахунок інтегрального показника наведено в таблиці 2.14.

З таблиці 2.14 видно, що інтегральний фактичний показник становить 2,08, а нормативний є менше 1, що є свідченням того, що фінансова стійкість товариства не може вважатися бездоганною, бо вона має проблеми з

виконанням окремих нормативів.

Таблиця 2.13

Розрахунок інтегрального показника

Оцінюючий напрямок, показник	Фактичне значення	Критичне значення	Співвідношення фактичного і критичного значення	Коефіцієнт вагомості
Рівень платоспроможності:	-	-	-	0,6
1) коефіцієнт покриття;	3,80	1,5	2,53	0,5
2) коефіцієнт швидкої ліквідності;	1,11	0,7	1,58	0,3
3) коефіцієнт Абсолютної ліквідності.	0,22	0,2	1,10	0,2
Рівень фінансової незалежності:	-	-	-	0,4
1) коефіцієнт автономії;	0,76	0,5	1,52	0,4
2) коефіцієнт Фінансової стабільності;	3,24	0,85	3,81	0,3
3) коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,86	0,5	1,72	0,3

Проаналізувавши отримані значення відібраних коефіцієнтів, можемо визначити, що найбільший вплив на рівень фінансової стійкості чинить залучення кредитів в ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп».

Таблиця 2.14

Розрахунок інтегрального показника

Показник	Розрахунок
Рівень платоспроможності	
- фактичний	$2,53*0,5 + 1,58*0,3 + 1,1*0,2 = 1,95$
- нормативний	$1,0*0,5 + 1,0*0,3 + 0,12*0,2 = 0,83$
Рівень фінансової незалежності	
- фактичний	$1,52*0,4 + 3,81*0,3 + 1,72*0,3 = 2,27$
- нормативний	$1,00*0,4 + 1,00*0,3 + 0,00*0,3 = 0,70$
Інтегральний показник	
- фактичний	$1,95 * 0,60 + 2,27 * 0,40 = 2,08$
- нормативний	$0,8331 * 0,60 + 0,7000 * 0,40 = 0,77$

Враховуючи це, ми вважаємо, що менеджмент повинен бути

спрямований на: розподіл фінансових ресурсів, які надходять у його розпорядження або є у нього з метою досягнення високих результатів діяльності і забезпечення фінансової стійкості; якість управління оптимальним складом і структурою поточних активів; правильний вибір стратегії і тактики управління структурою власних фінансових ресурсів; заходи щодо управління коштами, що додатково мобілізуються на ринку позичкових капіталів. Тут стратегія повинна бути направлена на усунення фінансового ризику нездатності підприємства своєчасно і в повному обсязі розплатитися зі своїми кредиторами.

Оцінка фінансової стійкості, як критерію ефективності антикризового управління, дозволяє зовнішнім суб'єктам аналізу визначати фінансові можливості товариства на тривалу перспективу. Існуючі методики аналізу фінансової стійкості передбачають проведення досліджень у декілька етапів. На нашу думку, доцільно використати підхід через розрахунок показників порогу рентабельності і запасу фінансової стійкості.

Спочатку слід визначити силу впливу операційного важеля, за методикою наведеною О.В. Кнейслер [34, с.78] (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Розрахунок сили впливу операційного важеля для ПАТ
«Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп»
протягом 2013-2015 рр.**

№ п/п	Показник	Рік		
		2013	2014	2015
1.	Дохід від реалізації продукції, тис. грн.	8644,0	9541,0	12610,0
2.	Сума умовно-змінних витрат, тис. грн.	6447,0	7742,0	10418,0
3.	Сума маржинального доходу, тис. грн.	2197,0	1799,0	2192,0
4.	Прибуток, тис. грн.	279,0	115,0	168,0
5.	Сила впливу операційного важеля	7,87	15,64	13,05

Як видно з таблиці 2.15, протягом 2013-2015 рр. сила впливу операційного важеля зростає від 7,87 до 13,05 майже в два рази. Інтерпретація даного показника наступна: при збільшенні виручки на 1 % в 2015 р. прибуток збільшився майже в 13 разів. В цілому значення сили впливу операційного важеля за період було високе, що свідчить про значний підприємницький ризик для даного товариства, тобто високий ступінь чутливості його операційного прибутку до зміни обсягу продажів виробленої продукції.

Визначимо поріг рентабельності та запас фінансової стійкості для ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» протягом 2013-2015 років (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Показники порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості товариства за період 2013-2015 роки

№ п/п	Показники	Рік			Відхилення	
		2013	2014	2015	Абсолютне	Відносне
1.	Операційні доходи, тис. грн.	10318,0	11616,0	14752,0	4434,0	42,9
2.	Операційні витрати, тис. грн., у т.ч.	10039,0	11501,1	14584,0	4545,0	45,3
	– змінні витрати	6447,0	7742,0	10418,0	3971,0	61,6
	– постійні витрати	3592,0	3759,0	4166,0	574,0	16,0
3.	Прибуток від операційної діяльності, тис. грн.	279,0	115,0	168,0	-111,0	-39,8
4.	Маржинальний дохід, тис. грн.	3871,0	3874,0	4334,0	463,0	12,0
5.	Питома вага маржинального доходу в операційному доході	0,37	0,33	0,29	-0,08	-21,6
6.	Поріг рентабельності, тис. грн.	9708,1	11390,9	14365,5	4657,4	47,9
7.	Питома вага порогу рентабельності в операційному доході, %	94,1	98,0	97,4	3,3	3,5
8.	Зона фінансової стійкості, тис. грн.	609,9	225,1	386,5	-223,4	-36,6
9.	Запас фінансової стійкості, %	5,91	1,94	2,62	-3,29	-55,7

За інформацією наведеною в таблиці 2.16 у 2015 році порівняно з 2013 р. при збільшенні операційного доходу на 4434,0 тис. грн., або на 42,9 %, операційні витрати зросли на 4545,0 тис. грн. (45,3 %). Підсумком такої

діяльності стало зменшення прибутку від операційної діяльності на 111,0 тис. грн., що становить 39,8 %. Серед операційних витрат змінні зросли на 3971,0 тис. грн. (на 61,6 %), а постійні – на 574,0 тис. грн. (на 16,0 %).

Негативним з точки зору динаміки фінансової стійкості є збільшення абсолютного показника порогу рентабельності (на 4657,4 тис. грн., або 47,9 %), тоді коли його питома вага в операційному доході у 2014-2015 роках має незначне коливання і знаходиться на рівні приблизно 97 %.

Зменшується запас фінансової стійкості на ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» з 5,91% у 2013 році до 2,62 % у 2015 році (на 55,7%), при цьому рівень даного показника залишається дуже низьким, що свідчить про нестабільність діяльності товариства за критерієм забезпечення прибутковості операційної діяльності.

Таким чином, проведений аналіз ефективності антикризового управління у ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» протягом 2013-2015 років дає змогу говорити про його належну організацію, що привело до незначного порушення фінансової стабільності. Зокрема позитивним є незначна залежність підприємства від зовнішніх джерел залучення фінансових ресурсів. Водночас проведений аналіз впливу операційної діяльності на фінансову стійкість свідчить про певну ризикованість товариства у своїй діяльності. З огляду на це ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» потребує проведення комплексу управлінських задач по забезпеченню фінансової безпеки.

Слід зазначити, що для проведення факторного аналізу впливу операційного доходу, операційних і змінних витрат на динаміку показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» доцільно скористатися методичним способом ланцюгових підстановок, який передбачає розрахунок умовних значень результативного показника, тис. грн.:

– показник умовний 1:

$$\text{ПР}_{\text{ум1}} = \frac{\text{ОД}_1 \times \text{ПВ}_0}{\text{ОД}_1 - \text{ЗВ}_0}, \quad (2.2)$$

$$\text{ПР}_{\text{ум1}} = \frac{14752,0 \times 3759,0}{14752,0 - 7742,0} = 7910,5$$

де ОД_1 – операційний дохід звітного періоду, тис. грн.;

ПВ_0 – постійні витрати базового періоду, тис. грн.;

ЗВ_0 – змінні витрати базового періоду, тис. грн.

– показник умовний 2:

$$\text{ПР}_{\text{ум2}} = \frac{\text{ОД}_1 \times \text{ПВ}_1}{\text{ОД}_1 - \text{ЗВ}_0}, \quad (2.3)$$

$$\text{ПР}_{\text{ум2}} = \frac{14752,0 \times 4166,0}{14752,0 - 7742,0} = 8767,0$$

де ПВ_1 – постійні витрати звітного періоду, тис. грн.

Тоді загальна зміна (+,-) показника порогу рентабельності у звітному періоді порівняно з базовим періодом становитиме тис. грн.:

$$\Delta \text{ПП} = \text{ПР}_1 - \text{ПР}_0, \quad (2.4)$$

$$\Delta \text{ПП} = 14365,5 - 11390,9 = 2974,6$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta \text{ПП}_{\text{ОД}} = \text{ПР}_{\text{ум1}} - \text{ПР}_0, \quad (2.5)$$

$$\Delta \text{ПП}_{\text{ОД}} = 7910,5 - 11390,9 = -3480,4$$

2) постійних витрат:

$$\Delta \text{ПП}_{\text{ПВ}} = \text{ПР}_{\text{ум2}} - \text{ПР}_{\text{ум1}}, \quad (2.6)$$

$$\Delta \text{ПП}_{\text{ПВ}} = 8767,0 - 7910,5 = 856,5$$

3) змінних витрат:

$$\Delta \text{ПП}_{\text{ЗВ}} = \text{ПР}_1 - \text{ПР}_{\text{УМ2}}, \quad (2.7)$$

$$\Delta \text{ПП}_{\text{ЗВ}} = 14365,5 - 8767,0 = 5598,5$$

Таким чином, збільшення порогу рентабельності у звітному році порівняно з попереднім на 2974,6 тис. грн. на ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» відбулось під впливом наступних факторів. Внаслідок збільшення постійних витрат, а також змінних витрат поріг рентабельності зріс відповідно на 856,5 тис. грн. та 5598,5 тис. грн. Слід зазначити, що лише за рахунок збільшення операційного доходу поріг рентабельності зменшився на 3480,4 тис. грн. Отже, головним фактором зменшення порогу рентабельності стало зростання операційного доходу.

Наступний етап дослідження спрямований на з'ясування характеру впливу факторів на зміну показника запасу фінансової стійкості. Скориставшись способом ланцюгових підстановок проведемо розрахунок умовних значень показника запасу фінансової стійкості, %:

- показник умовний 1:

$$\text{ЗФС}_{\text{УМ1}} = \frac{\text{ОД}_1 - \text{ПВ}_0 - \text{ЗВ}_0}{\text{ОД}_1 - \text{ЗВ}_0}, \quad (2.8)$$

$$\text{ЗФС}_{\text{УМ1}} = \frac{14752,0 - 3759,0 - 7742,0}{14752,0 - 7742,0} = 0,4638$$

де ОД_1 – операційний дохід звітного періоду, тис. грн.;

ПВ_0 – постійні витрати базового періоду, тис. грн.;

ЗВ_0 – змінні витрати базового періоду, тис. грн.

- показник умовний 2:

$$\text{ЗФС}_{\text{УМ2}} = \frac{\text{ОД}_1 - \text{ПВ}_1 - \text{ЗВ}_0}{\text{ОД}_1 - \text{ЗВ}_0}, \quad (2.9)$$

$$ЗФС_{\text{ум2}} = \frac{14752,0 - 4166,0 - 7742,0}{14752,0 - 7742,0} = 0,4057$$

де $ПВ_1$ – постійні витрати звітного періоду, тис. грн.

Тоді, загальна зміна (+,-) показника запасу фінансової стійкості у звітному періоді порівняно з базовим періодом, відсоткових пунктів:

$$\Delta ЗЗФ = ЗФС_1 - ЗЗФ_0, \quad (2.10)$$

$$\Delta ЗЗФ = 0,0262 - 0,0194 = 0,0068$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta ЗЗФ_{\text{од}} = ЗФС_{\text{ум1}} - ЗЗФ_0, \quad (2.11)$$

$$\Delta ЗЗФ_{\text{од}} = 0,4638 - 0,0194 = 0,4444$$

2) постійних витрат:

$$\Delta ЗЗФ_{\text{пв}} = ЗФС_{\text{ум2}} - ЗФС_{\text{ум1}}, \quad (2.12)$$

$$\Delta ЗЗФ_{\text{пв}} = 0,4057 - 0,4638 = -0,0581$$

3) змінних витрат:

$$\Delta ЗЗФ_{\text{зв}} = ЗФС_1 - ЗФС_{\text{ум2}}, \quad (2.13)$$

$$\Delta ЗЗФ_{\text{зв}} = 0,0262 - 0,4057 = -0,3795$$

Таким чином, запас фінансової стійкості підприємства зріс з 1,94 % у 2014 році до 2,62 %, тобто на 0,68 відсоткових пункти. При цьому внаслідок збільшення постійних та змінних витрат запас фінансової стійкості зменшився відповідно на 0,0581 та 0,3795 відсоткових пунктів. Єдиним фактором, який позитивно вплинув на зміну результативного показника стало збільшення операційного доходу. Завдяки цьому запас фінансової стійкості підвищився на 0,4444. Отже головним фактором зниження запасу фінансової стійкості стало

збільшення змінних і постійних витрат.

Висновки до розділу 2

1. Комплексне дослідження фінансового стану ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» характеризується фінансовими показниками, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів, аналіз якого здійснюється на підставі звітності.

2. Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів складає 7,810; 8,631 та 9,553 відповідно за аналізований період. Слід відмітити, що на одну гривню необоротних активів у 2015 році припадає приблизно 9,5 грн. оборотних активів, порівняно з 7,8 грн. у 2013-ому. Зростання даного показника в динаміці свідчить про прискорення оборотності активів підприємства за результатами 2014-2015 років. Коефіцієнт майна виробничого призначення протягом досліджуваного періоду становив: 74,4 % в 2013 році, 74,2 % в 2014 році та 72,9 % в 2015 році грошових коштів вкладено саме в майно, яке безпосередньо використовується в процесі виробництва. Тенденція до зниження даного показника може вказувати на формування менш мобільної структури активів, що уповільнює оборотність коштів і знижує ліквідність.

3. Характеризуючи показники стану, руху та ефективності використання основних засобів слід відмітити, що коефіцієнт оновлення основних засобів перевищує коефіцієнт вибуття в 2015 році, що є позитивним наслідком роботи підприємства, але у 2014-2015 рр. була протилежна ситуація. В той же час спостерігається приріст вартості основних засобів на 0,0499 у 2013-2015 роках відповідно, що свідчить про розширення діяльності. Але слід звернути увагу, що у 2013-2014 рр. даний коефіцієнт був від'ємним.

4. За період з 2013 по 2015 роки спостерігається зростання питомої ваги найбільш ліквідних активів з 3,8 % до 6,2 %, що свідчить про зростання

платоспроможності підприємства; несуттєво зменшилася питома вага швидко реалізованих активів з 19,4 % у 2013 році до 19,1 % у 2015 році; збільшення статей балансу запаси в 2015 році порівняно з 2014-им призвело до збільшення в абсолютних величинах повільно реалізованих активів, тоді коли питома вага зменшилася на 0,2%. При цьому запаси займають більше 65% усіх активів; за три роки питома вага активів, що важко реалізуються зменшувалась і в кінці 2015 року становила 9,5 % в активах підприємства, що пояснюється певним скороченням основних засобів.

5. З огляду на проведений факторний аналіз, нами було визначено негативний вплив на зміну порогу рентабельності збільшення операційного доходу та виявлено, що збільшення постійних і змінних витрат зменшує запас фінансової стійкості. Отже, враховуючи результати проведеного дослідження, основними напрямками підвищення фінансової стійкості ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» при цьому є такі: підвищення ефективності використання основних фондів підприємства; підвищення інтенсивності використання оборотних активів підприємства; подальше збільшення обсягів реалізації товарів; зниження матеріальних операційних витрат; розширення ринку збуту продукції (товарів); залучення інвестицій (кредитів) тощо.

Таким чином, проведений аналіз фінансового стану товариства дає змогу зробити висновок, що ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» має задовільний фінансовий стан, який обґрунтовують вище розраховані показники всіх груп.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

3.1. Розробка моделі антикризового управління на підприємстві

Наслідки економічної кризи на вітчизняних промислових ринках особливо гостро ставлять питання про необхідність вдосконалення стратегії розвитку підприємства і підготовки до наступної фази зростання. Отже, загальні рекомендації щодо удосконалення стратегії вітчизняних підприємств охоплюють удосконалення всього стратегічного набору, тобто корпоративної, ділової та функціональних стратегій підприємств. Процес виведення підприємства з кризового стану має відбуватися не хаотично та безсистемно, він має бути належним чином організований та скоординований. Розуміння цих аксіоматичних істин обумовлює доцільність визначення основних документів, що повинні розроблятися у процесі антикризового управління підприємством.

В цілому, антикризове управління можна охарактеризувати як вид управління, який дотримується принципів цілеспрямованості, комплексності, корисності, безперервності, ефективності, гнучкості, оперативності, раціональності. Приведені характеристики є тими властивостями, які забезпечують можливість розробки і реалізації актуальної і результативної антикризової програми [11, с.31].

Вихід підприємства з кризового стану можливий лише за умови застосування антикризового управління. При цьому під антикризовим слід розуміти управління, в якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, розробка заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для наступного розвитку. З цієї точки зору антикризовим у певній мірі повинно бути будь-яке управління підприємством. Тобто для ефективного функціонування

підприємства в загальній системі управління повинна постійно функціонувати система антикризового управління. Лише за цієї умови можливо своєчасно прогнозувати і попереджати розвиток кризи на підприємстві, що дозволить уникнути банкрутства.

Таким чином, головним завданням антикризового управління є розробка й першочергова реалізація заходів, спрямованих на нейтралізацію найбільш небезпечних чинників, які інтенсивно впливають на завершальне явище, що призводить до кризового стану.

Складність проблеми стратегії й тактики антикризового управління полягає в тому, що, з одного боку, стратегічні рішення, спрямовані на запобігання кризи, повинні бути прийняті та реалізовані на ранніх стадіях управління, коли процес руху до кризи ще не набув кумулятивного характеру і тому ще не став незворотним. З іншого боку, рішення, прийняті на ранніх стадіях, базуються на дуже слабких і тому не завжди достовірних сигналах про виникнення несприятливих тенденцій. Тактичні рішення, на відміну від стратегічних, приймаються на основі більш повної і точної інформації, що відбиває актуальний стан системи. Однак часу для докорінної перебудови діяльності системи з метою запобігання кризи або дуже мало, або немає зовсім [35].

Механізм антикризового управління традиційно представляється у вигляді послідовної сукупності етапів [1]:

1. Діагностика поточного стану підприємства, яке потребує антикризового втручання.
2. Обґрунтування мети і завдань антикризового управління, спрямованого на подолання поточної нестабільної ситуації або запобігання її погіршенню у майбутньому.
3. Визначення об'єкта і суб'єкта антикризових втручань, а також часового фактору у вирішенні соціально-економічних проблем.

4. Діагностика ресурсних можливостей об'єкта антикризового управління з метою формування бажаного рівня ефективності господарських рішень.

5. Розроблення і реалізація антикризової програми підприємства, спрямованої на подолання проблем в умовах ресурсних і часових обмежень.

6. Формування пропозицій щодо запобігання кризовим явищам у майбутньому.

За цих умов антикризова програма підприємства є центральною ланкою антикризового управління, яка пов'язує його мету і систему цілей, способи їх досягнення із завданням виходу з нестабільного положення і забезпечення подальшого динамічного розвитку суб'єкта господарювання [36]. Це підтверджується низкою вимог до зазначеного документа, найбільш важливими з яких повинні бути [37]:

- підпорядкованість стратегічним пріоритетам підприємства;
- своєчасність і гнучкість реакції на нові зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на результати діяльності суб'єкта господарювання;
- кількісна і якісна вимірюваність результатів і параметрів антикризових заходів;
- конкретність змісту для виконавців.

Реалізація зазначених вимог, що створюють передумови для організаційного забезпечення антикризової програми, повинна сприяти подальшому розвитку суб'єкта господарювання переважно на інноваційній основі. Цей факт викликаний тим, що підприємство, перебуваючи у кризовому стані поза залежністю від подальшої його динаміки, вичерпало наявні у нього традиційні можливості стабілізації і покращання ситуації, тобто виявилася низка протиріч у здійсненні господарських процесів економічного, соціального, технологічного, організаційного характеру. Для подолання протиріч забезпечення подальшого динамічного зростання і функціонування підприємства доцільно скористатися переважно інноваційними антикризовими заходами – системою інноваційних стратегій

[38], спрямованих на зміцнення поточного положення суб'єкта господарювання і формування підґрунтя довгострокової стійкості.

Разом із тим практичне застосування антикризової програми передбачає систематичне використання таких додаткових інструментів, що забезпечують інноваційним заходам цілеспрямованість, як інвестиційна і маркетингова політика [39], що підтверджує актуальність і важливість цього напрямку подолання кризових явищ. Однак у складі окремих елементів антикризової програми відсутні посилання на використання інструментів інноваційної стратегії. Так, оцінка ступеня кризовості стану підприємства традиційно здійснюється за допомогою низки тестів із застосуванням важливих фінансово-економічних індикаторів діяльності, що дають чітку відповідь для ідентифікації стану аналізованого суб'єкта господарювання [40; 41; 42; 43]. Практичне використання цих методичних підходів, окрім зазначеного аспекту, не позбавлене недоліків:

- в основу оцінки покладено насамперед фінансові показники, що не повною мірою характеризують економічний стан підприємства – це суперечить основним принципам економічної діагностики використання всієї наявної інформації [44; 45], у тому числі пов'язаної з інноваційними напрямками подолання кризи;

- результати, отримані у ході застосування методичного підходу, значною мірою залежать від аналізованого періоду і вибірки підприємств, що ускладнює формування узагальнювальних критеріїв оцінки ступеня кризи для інших підприємств;

- з метою подальшого усунення наслідків або превентивних заходів отримані результати мають низьку корисність, оскільки характеризують лише поточний момент, і не вказують на перспективні напрямки стратегічного антикризового управління, в тому числі інноваційні, спроможні забезпечити суб'єкту господарювання економічну стійкість на довгострокову перспективу.

Усунення названих недоліків необхідно здійснити шляхом внесення показників, спроможних оцінити інноваційний потенціал підприємства, тобто його можливостей забезпечувати подальшу стабілізацію ситуації з використанням нетрадиційних для суб'єкта господарювання напрямків. Крім того, активізацію інноваційного напрямку формування антикризової програми науковці бачать у необхідності диференціації інструментів шляхом виділення передусім економічних складових державних механізмів, а також можливостей власне підприємства [46; 47]. До останньої групи доцільно відносити такі методи, як менеджмент, маркетинг, організаційні можливості, фінансування, що повністю відповідають зазначеним вище інструментам антикризової програми. Оскільки інструменти менеджменту забезпечують цілеспрямованість усього комплексу антикризового управління, вони потребують першочергового застосування – для цього необхідно обґрунтувати подальшу місію і систему цілей підприємства, яке потребує втручання з метою подолання кризи або ж її ненастання, що забезпечить спрямованість антикризової програми суб'єкта господарювання.

Детальне обґрунтування зазначених аспектів забезпечить вибір і формування стратегічних напрямків розвитку ринкових інноваційних можливостей підприємства, які спроможні забезпечити отримання належних фінансово-економічних результатів для стабілізації становища суб'єкта господарювання. Це, у свою чергу, потребує формування відповідного фінансового підґрунтя за умови невизначеності інноваційного середовища шляхом застосування сценарійного підходу до стратегічного планування [48; 47], спроможного формалізувати найбільш імовірні напрямки інноваційного розвитку підприємства в умовах кожного конкурентного ринку збуту інноваційної продукції [49, с. 103-106, 139].

Основними документами, які мають розроблятися на підприємстві в рамках антикризового управління є антикризова програма та план антикризових заходів.

Антикризова програма - це спеціальним чином підготовлений внутрішній документ, у якому систематизовано викладається перелік основних заходів, що планується здійснити в межах підприємства, його структурних підрозділів та функціональних служб для досягнення поставленої мети - виведення підприємства з кризового стану [11, с. 129].

Формування антикризової програми належить до найбільш відповідальних та вагомих питань, оскільки саме обґрунтований вибір антикризових заходів забезпечує виведення підприємства зі стану кризи з найменшими втратами у найкоротші терміни

Антикризова програма розроблюється на підставі проведеного моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища виробничого підприємства, який передбачає:

- здійснення комплексної діагностики результатів господарсько-фінансової діяльності виробничого підприємства, вивчення динаміки найважливіших показників діяльності (обсяг виробництва, доходів, витрат, прибутку, активів та капіталу, а також рентабельності, ліквідності, оборотності, фінансової стійкості підприємства);
- визначення обсягу, структури і періоду погашення зовнішніх фінансових зобов'язань;
- визначення основних причин виникнення та поглиблення кризи розвитку підприємства;
- оцінку масштабу і можливих наслідків подальшого поглиблення кризових явищ і терміну виникнення ситуації банкрутства;
- оцінку внутрішніх можливостей підприємства щодо локалізації та переборення кризових явищ [11, с.235].

Розглянемо деякі підходи до формування програм антикризового управління.

Авторами роботи [50] пропонується формувати програму антикризового управління згідно зі сферами діяльності підприємства, такими

як маркетингова політика, управління персоналом, фінансове управління, інвестиційна політика, організаційне управління і операційний менеджмент.

Також вказується, що реалізація антикризової програми потребує узгодження та координації дій всіх перерахованих вище напрямів. Ефективне і одночасне впровадження заходів в рамках цих напрямків дозволить вивести підприємство зі стану кризи та забезпечить його фінансове оздоровлення.

Л. Лігоненко [3] розглядає антикризову програму діяльності як процес прийняття управлінського рішення. Автор пропонує структурну схему гіпотетичної системи формування антикризової програми, яка зображена на рисунку 3.1.

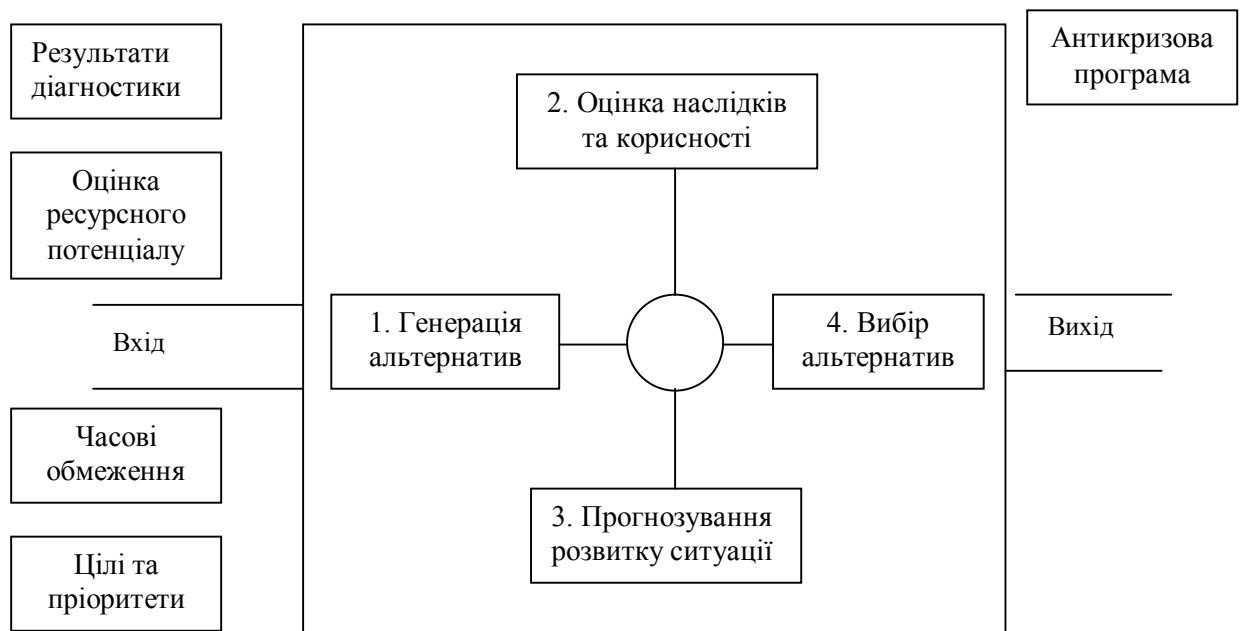

Рис. 3.1. Гіпотетична схема прийняття рішення щодо змісту антикризової програми [3]

3. Шершньова [51] пропонує використовувати визначення концепції подолання кризи, яка визначає загальну систему дій, спрямованих на обґрунтування та досягнення поставленої мети – подолання взаємопов’язаних кризових явищ. Автор передбачає використання найбільш загальних підходів, засобів, методів та інструментів антикризового

управління. Для виконання концепції з подолання кризи організаційно пропонується поділ робіт на три етапи:

1. Комплексний аналіз та оцінка стану підприємства; ідентифікація типу кризових явищ та механізмів їх взаємозв'язку.

2. Розробка та виконання першочергових заходів, спрямованих на подолання виявлених кризових явищ.

3. Розробка стратегії з остаточної стабілізації, подолання наслідків криз, перехід до зростання або до ліквідації підприємства.

Виходячи зі встановлених вимог, на рисунку 3.2. наведено орієнтовний формат (структура) антикризової програми.

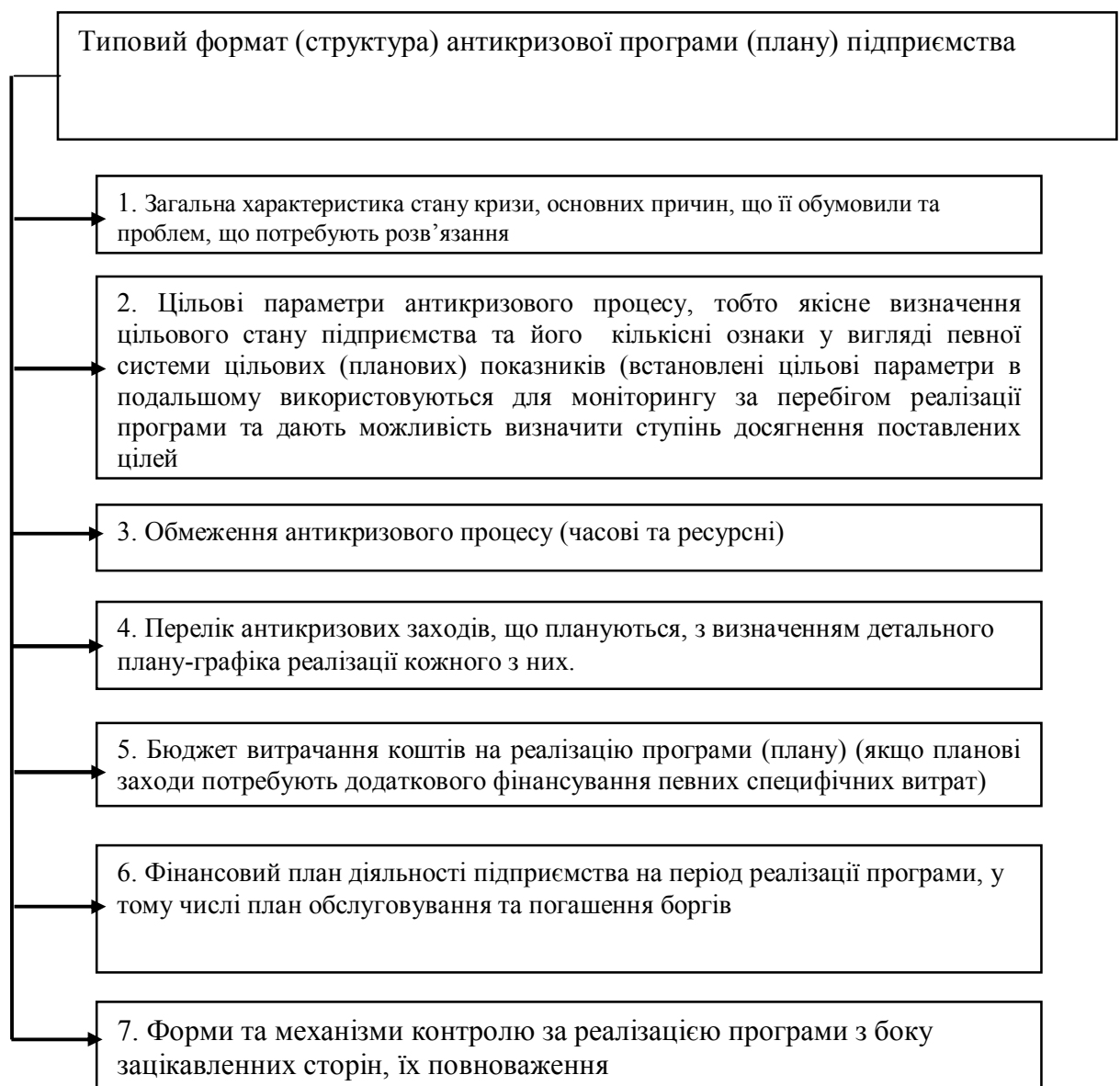

Рис. 3.2. Структура антикризової програми підприємства [37]

Таким чином, пропонується наступне трактування змісту і складу антикризової програми підприємства з урахуванням особливостей і місця інноваційної складової його антикризової стратегії. Антикризова програма підприємства являє собою складову механізму антикризового управління суб'єктом господарювання у вигляді планового документа, що встановлює цілі і завдання, доцільні для досягнення у запланованому періоді, а також методи їх реалізації (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Змістовна характеристика антикризової програми суб'єкта господарювання [37]

Характеристики антикризової програми		Типи антикризового управління	
превентивне		Реактивне	Посткризове
1. Мета		вихід з нестабільного стану і недопущення подальшого банкрутства	
2. Завдання	діагностика ризику розгортання кризи і прогноз її наслідків	оцінка масштабів кризи і її фази	перегляд сильних і слабких сторін за нових умов господарювання
3. Основні розділи антикризової програми		продукція, ресурси, ринки збуту, організація виконання	
4. Складові діагностики стану підприємства		майновий стан, фінансова стійкість, ліквідність і платоспроможність, рентабельність і ділова активність, інноваційний потенціал	
5. Показники інноваційної складової відбору антикризових заходів	питома вага інтелектуальної власності у загальній вартості майна підприємства; питома вага персоналу, зайнятого в НДДКР; коефіцієнт майна, призначеного для НДДКР; коефіцієнт впровадження нових видів продукції; коефіцієнт стійкості інноваційного зростання	чиста дисконтована вартість; внутрішня норма прибутковості; період окупності	потенціал інноваційного продукту
6. Методи планування інноваційних заходів		сценарійний підхід (оптимістичний, песимістичний, найбільш очікуваний сценарій); стратегічний контролінг	

Представлення антикризової програми підприємства у вигляді низки заходів на основі запропонованих положень сприятиме подальшому зміцненню положення суб'єктів господарювання в умовах мінливого зовнішнього середовища і забезпечуватиме перехід організацій на переважно інтенсивний тип розвитку.

Мета антикризової програми вважається досягнутою, якщо з допомогою зовнішніх та внутрішніх фінансових джерел, проведення організаційних та виробничо-технічних удосконалень підприємство виходить з кризи (нормалізує виробничу діяльність) і забезпечує свою прибутковість та конкурентоспроможність у довгостроковому періоді.

Враховуючи особливості діяльності виробничих підприємств і результати діагностичного оцінювання рівня їх кризового стану керівництву та спеціалістам слід обґрунтувати стратегічні альтернативи виходу з кризи: стратегію виживання, стратегію стабілізації або стратегію зростання.

На даному етапі здійснення вибору однієї з наведених вище антикризових стратегій, деталізуються шляхи її формування з урахуванням тих проблем (небезпек) і слабких сторін, що були виявлені в процесі діагностуванні кризового стану враховуючи відповідні напрямками дослідження, які повинні здійснюватися, з урахуванням специфіки і глибини кризового стану, кожним виробничим підприємством.

Враховуючи теоретичні основи стратегічного управління і практику виробничих підприємств щодо здійснення заходів по виходу з кризи, нами пропонується модель вибору та розроблення антикризової стратегії виробничого підприємства (рис. 3.3).

Запропонована модель відображає складний взаємопов'язаний комплекс стратегічних і оперативних заходів, кожен з яких підпорядковується єдиній меті, цілям і завданням, пов'язаних з реалізацією антикризової політики підприємства, а її елементи можуть мати як захисний, так і наступальний характер, використання яких дозволить виробничому

підприємству в кризових умовах не тільки розв'язати проблему виживання, але й реалізувати перспективу сталого росту.

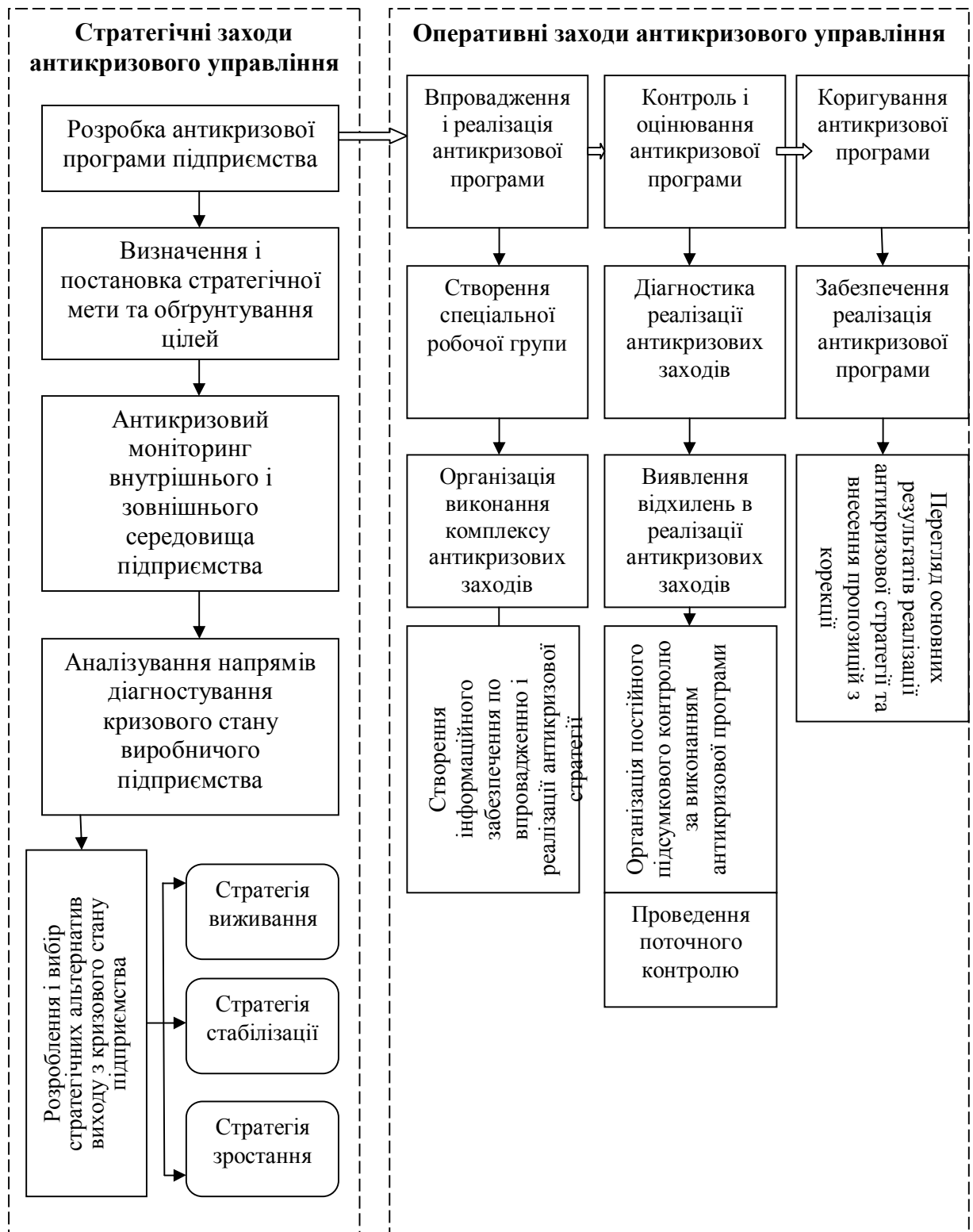

Рис. 3.3. Комплекс стратегічних і оперативних заходів, щодо здійснення антикризового управління виробничим підприємством [52]

Таким чином, розроблений комплекс стратегічних і оперативних заходів реалізації антикризової програми призначений для вирішення певного переліку проблем, яка є інструментом реалізації цілей антикризового розвитку підприємства та забезпечення його існування у довгостроковій перспективі.

3.2. Удосконалення методики фінансової діагностики підприємства

Важливим фактором конкурентоспроможності підприємства на сучасному етапі розвитку економічних відносин є ефективний фінансовий менеджмент, принциповою складовою якого є система антикризового управління. В умовах вітчизняної економіки оптимізація діяльності підприємств вимагає вирішення цілого комплексу проблем, однією з найбільш актуальних на сьогодні є проблема забезпечення фінансової стійкості та рівноваги підприємств в умовах невизначеності та нестійкості економічного середовища. Що, у свою чергу, потребує своєчасної та об'єктивної оцінки фінансово-господарського стану підприємства, відокремлення тимчасових проблем з ліквідністю від загроз стійкої неплатоспроможності. Особливою ваги проблема антикризового управління підприємством набуває в умовах вітчизняної економіки.

У зв'язку з цим виникає потреба пошуку обґрунтованих шляхів і методів комплексної оцінки фінансової стійкості підприємств та прийняття на її основі своєчасних обміркованих управлінських рішень щодо її забезпечення. Таким чином, важливим елементом антикризового управління є прогнозування банкрутства, що ґрунтується на методах оцінки ймовірності втрати платоспроможності суб'єктами господарювання. За таких умов дослідження сутності, принципів та підходів до рейтингової оцінки схильності підприємств до банкрутства і втрати фінансової стійкості набуває особливої актуальності.

При аналізі фінансової стійкості на підприємстві найпоширенішим методом є коефіцієнтний, при якому розраховуються відносні показники, які дозволяють оцінити взаємозв'язок між певними складовими, а також їх динаміку. Але нормативні значення цих коефіцієнтів залежать від багатьох факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Тому визначити оптимальне значення певного коефіцієнта для окремого підприємства досить складно. Даний метод аналізу фінансової стійкості підприємства нами було застосовано для проведення відповідного аналізу підприємства ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп».

Одним із недоліків застосування коефіцієнтного методу аналізу фінансової стійкості є складність визначення кінцевих висновків, оскільки загальний результат за різними групами коефіцієнтів може бути неоднорідним. Так, якщо один коефіцієнт відповідає нормативу, то за іншими може спостерігатися зворотна ситуація. Цей коефіцієнт посилює суб'єктивність аналітика та може схилити його до висновку, що певний параметр є основним або, навпаки, не брати його до уваги.

Аналізуючи досягнення сучасної економічної науки, на нашу думку, слід виділити 3 групи методів оцінки схильності підприємств до банкрутства: 1. Методи, що ґрунтуються на рейтингові оцінці переважно якісних ознак та параметрів діяльності компаній (метод А-рахунку Аргенті, метод Скоуна тощо); 2. Методи, що ґрунтуються на рейтингові оцінці фінансових коефіцієнтів; 3. Методи, що базуються на лінійному дискримінантному аналізі і побудові регресійних моделей (моделі Апытмана, Дж. Блісса, Дж. Фулмера тощо). Більш детально проаналізуємо методи II групи. Застосування зазначених методів базується на розрахунку фінансових коефіцієнтів, порівнянні їх значень з граничними межами та призначенні кожному коефіцієнту певної кількості балів. Отримана сума балів є основою для віднесення підприємства до певного класу у відповідності з ризиком банкрутства. Розглянемо детальніше різні підходи до рейтингової оцінки.

На думку О.Р. Квасовського, Г.Й. Островської, найбільш адекватно описує стан українських підприємств метод оцінювання У. Бівера. Значення його системи показників дають змогу визначити межу задовільного фінансового стану підприємства і його схильності до неплатоспроможності. Основна ідея цього методу полягає в дослідженні трендів таких діагностичних показників: рентабельність активів, фінансовий ліверидж, коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом, коефіцієнт покриття, коефіцієнт Бівера [53, с. 105].

Для кожного показника американським науковцем У. Бівером в 1966 р. було розраховано граничні значення, порівнюючи отримані в результаті розрахунків значення коефіцієнтів з граничними межами можна визначити схильність підприємства до банкрутства [54, с.83].

Таблиця 3.2

Формула розрахунку показників та їх граничні межі

Показник	Метод розрахунку	Значення показника		
		3	4	5
1	2			
Коефіцієнт Бівера	чистий прибуток + амортизація	$>0,4$	$0,4 > K > 0,17$	$<- 0,15$
	зобов'язання підприємства			
Рентабельність активів	чистий прибуток	$>0,06$	$0,06 > K > 0,04$	$<- 0,22$
	активи підприємства			
Фінансовий леверидж	зобов'язання підприємства	$<0,37$	$0,37 > K < 0,5$	$<0,8$
	активи підприємства			
Коефіцієнт покриття активів власним оборотним капіталом	власний капітал-необоротні активи підприємства	$>0,4$	$0,3 > K > 0,06$	$<0,06$
Коефіцієнт покриття	Оборотні активи	$>3,2$	$2 > K > 1$	<1
	короткострокові зобов'язання			

Стовпчик 3 таблиці 3.2. характеризує фінансово стійкі і не схильні до банкрутства підприємства, стовпчик 4 – підприємства, що знаходяться за 5 років до банкрутства, стовпчик 5 – підприємства, що знаходяться за 1 рік до банкрутства. На жаль, методика У. Бівера не надає жодної інформації щодо ймовірності отриманого з її допомогою прогнозу. Якщо 3 або більше

показників знаходяться у граничних значення стовпчика 3, 4 або 5, то це свідчить про не схильність чи, навпаки, схильність до банкрутства.

Система кредитного скоринга Д. Дюрана була розроблена в 1941 р. у США і базується на аналізі 3 показників: рентабельності сукупного капіталу, що розраховувалася як відношення чистого прибутку до валюти балансу підприємства; коефіцієнта поточної ліквідності, що розраховувався як відношення оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства; коефіцієнта фінансової незалежності, що розраховувався як відношення власного капіталу до валюти балансу підприємства. Принципи кредитного скоринга згодом були розвинуті у моделі У. Бівера в 1966 р. В рамках системи скоринга Д. Дюраном для кожного з показників було розраховано граничні значення. Порівнюючи отримані в результаті розрахунків значення коефіцієнтів з граничними межами можна визначити до якого класу відноситься підприємство і оцінити ризик банкрутства підприємства у майбутньому [55, с. 217-218].

Таблиця 3.3

Класи підприємств за ризиком банкрутства

Показники	Класи підприємств				
	I	II	III	IV	V
Рентабельність сукупного капіталу, %	> 30 (50 Б.)	$30 > K > 20$ (49,9-35 Б.)	$20 > K > 10$ (34,9-20 Б.)	$10 > K > 1$ (19,9-5 Б.)	$K < 1$ (0 Б.)
Коефіцієнт поточної ліквідності	> 2 (30 Б.)	$2 > K > 1,7$ (29,9-20 Б.)	$1,7 > K > 1,4$ (19,9-10 Б.)	$1,4 > K > 1,1$ (9,9-1 Б.)	$K < 1$ (0 Б.)
Коефіцієнт фінансової незалежності	$2 > K > 0,7$ (30 Б.)	$0,7 > K > 0,45$ (19,9-10 Б.)	$0,45 > K > 0,3$ (9,9-5 Б.)	$0,3 > K > 0,2$ (5-1 Б.)	$K < 0,2$ (0 Б.)
Загальна кількість балів	100	99-65	64-35	34-6	0

Джерело: [55]

Розраховавши значення коефіцієнтів на основі даних таблиці 3.3 можна визначити загальну суму балів підприємства, а також відповідний клас, до якого воно відноситься. Підприємства I класу є фінансово стійкими, ймовірність банкрутства при цьому наближається до нуля. Підприємства II класу характеризуються зниженням платоспроможності, проте ймовірність

банкрутства при цьому залишається низькою. Підприємства III класу характеризуються середньою ймовірністю банкрутства (5060%), проте ситуація може бути покращена в результаті застосування комплексу заходів у галузі антикризового управління. Підприємства IV класу відзначаються високим ризиком банкрутства, що вимагає термінового запровадження режиму санації підприємства. Підприємства V класу вважаються неплатоспроможними, ймовірність їх ліквідації є високою, одним із шляхів виходу із ситуації є реорганізація підприємства.

Методика Казанського державного університету, що ґрунтується на затвердженій Постановою Уряду Російської Федерації №498 методиці виявлення незадовільної структури балансу неплатоспроможних підприємств. Зазначена методика базується на 3 коефіцієнтах: коефіцієнті поточної ліквідності ($K_{л}$) - відношення оборотних активів до поточних зобов'язань; коефіцієнті забезпеченості власними оборотними коштами ($K_{з}$) – відношення різниці власного капіталу і необоротних активів до оборотних активів підприємства; коефіцієнті відновлення (втрати) платоспроможності ($K_{вп}$), що розраховується за формулою (3.1):

$$K_{вп} = \frac{K_{л1} + \frac{t}{T} \times (K_{л1} - K_{л0})}{K_{лн}} \quad (3.1)$$

де: $K_{л}$, $K_{л0}$ – значення $K_{л}$ відповідно наприкінці і на початку звітного періоду; t – період відновлення (втрати) платоспроможності; T – тривалість звітного періоду (3, 6, 9 або 12 місяців); $K_{лн}$ – нормативне значення $K_{л}$.

Оцінка ризику банкрутства підприємства здійснюється наступним чином.

1. Якщо значення коефіцієнтів на кінець звітного періоду відповідають наступній умові – $K_{л} < 2$, а $K_{з1} < 0,1$; то структура балансу підприємства вважається незадовільною, а саме підприємство неплатоспроможним. Як зрозуміло, нормативне значення коефіцієнта поточної ліквідності – 2 (у той же час, в Україні згідно з державною методикою нормативне значення – 1). У

випадку незадовільної структури балансу розраховується коефіцієнт K_{en} при значенні $t = 6$, а $K_{лн} = 2$. Якщо $K_{en} > 1$ - підприємство володіє достатнім фінансово-господарським потенціалом для відновлення платоспроможності. Якщо $K_{en} < 1$ – підприємству загрожує ліквідація.

2. Якщо значення коефіцієнтів на кінець звітної періоду відповідають наступній умові – $K_{лн} > 2$, а $K_{3л} > 0,1$; то структура балансу підприємства вважається задовільною, а підприємство платоспроможним. У випадку задовільної структури балансу розраховується коефіцієнт K_{en} при значенні $t = 3$, а $K_{лн} = 2$. Якщо $K_{en} > 1$ – підприємство характеризується фінансовою стійкістю, ймовірність банкрутства є низькою. Якщо $K_{en} < 1$ – підприємство схильне до втрати платоспроможності у майбутньому, ризик банкрутства при цьому зростає. Представники Казанського державного університету пропонують використовувати наступні граничні значення коефіцієнту поточної ліквідності, фінансового левериджу та Z-рахунка Альтмана:

Таблиця 3.4

Класи підприємств за ризиком банкрутства

Галузь діяльності	Значення показників		
	I клас	II клас	III клас
<i>Промисловість</i>			
Коефіцієнт фін. левериджу	$< 0,8$	$0,8 \square 1,5$	$> 1,5$
Коефіцієнт поточної ліквідності	$> 2,0$	$1,0 \square 2,0$	$< 1,0$
Z-рахунок Альтмана	$> 3,0$	$1,5 \square 3,0$	$< 1,5$
<i>Роздрібна торгівля</i>			
Коефіцієнт фін. Левериджу	$< 1,8$	$1,8 \square 2,9$	$> 3,0$
Коефіцієнт поточної ліквідності	$> 0,8$	$0,5 \square 0,8$	$< 0,5$
Z-рахунок Альтмана	$> 2,5$	$1,0 \square 2,5$	$< 1,0$

Підприємства I класу характеризуються фінансовою стійкістю, відмінним фінансово-господарським станом. Ймовірність банкрутства наближається до нуля. Підприємства II класу характеризуються зниженням платоспроможності, а також задовільним фінансово-господарським станом. Проте ймовірність банкрутства при цьому залишається низькою. Підприємства III класу характеризуються потенційною або фактичною неплатоспроможністю, а також незадовільним фінансово- господарським

станом. Ймовірність банкрутства при цьому є високою. На думку російських науковців, зазначену методику слід доповнювати аналізом коефіцієнта загальної платоспроможності та коефіцієнта оцінки тягаря прострочених зобов'язань. Коефіцієнт оцінки тягаря прострочених зобов'язань ($K_{тпз}$) розраховується для України як відношення обсягу прострочених понад 3 місяці зобов'язань підприємства до розміру 300 мінімальних заробітних плат, що є мінімальним розміром прострочених зобов'язань, який, відповідно до законодавства України, є основою для початку провадження у справі про банкрутство. Коефіцієнт загальної платоспроможності розраховується формулою (3.2):

$$K_{зп} = \frac{НА + ОА}{ЦФ + ДЗ + ПЗ - ДМП} \quad (3.2)$$

де: НА, ОА – відповідно необоротні та оборотні активи; ЦФ – цільове фінансування; ДЗ, ПЗ – відповідно довгострокові та поточні зобов'язання; ДМП – доходи майбутніх періодів.

Якщо $K_{тпз} \geq 1$, а $K_{зп} < 2$ – підприємству загрожує банкрутство, якщо навпаки – підприємство є фінансово стійким. Якщо $K_{тпз} < 1$, а $K_{зп} < 2$ – підприємство характеризується порушенням фінансової рівноваги, а у майбутньому у підприємства можуть виникнути проблеми з поверненням залучених на тимчасовій основі коштів.

Методика консалтингової компанії «ІНЕК». Зазначена методика розроблена в Російській Федерації і базується на 5 коефіцієнтах: рентабельність власного капіталу ($R_{вк}$) – відношення чистого прибутку до власного капіталу; коефіцієнта автономії ($K_{а}$) – відношення власного капіталу до валюти балансу; коефіцієнта покриття необоротних активів власним капіталом ($K_{пна}$) – відношення власного капіталу до необоротних активів; тривалість обороту кредиторської заборгованості ($T_{кз}$) – відношення кредиторської заборгованості до чистого доходу, помножене на 360 днів; тривалість обороту чистого виробничого оборотного капіталу, що розраховується за формулою (3.3):

$$K_{зп} = \frac{ТМЗ + ДЗ - КЗ}{ЧД} \times 360 \quad (3.3)$$

де: ДЗ, КЗ – відповідно дебіторська і кредиторська заборгованість; ТМЗ – товарно-матеріальні запаси; ЧД – чистий дохід підприємства.

Ризик банкрутства підприємства визначається за даними таблиці 3.5:

Таблиця 3.5

Принципи рейтингової оцінки коефіцієнтів

Показник	Граничні значення			
	> 0,33*i	0,33*i – 0,25*i	0,25*i – 0	< 0
Рвк	> 70	60 – 69	50 – 59	< 50
Кд, %	> 1,1	> 1,0	1,0 – 0,8	< 0,8
Кпна	< 60	61 – 90	91 – 180	> 180
Ткз, ДНІВ	1 – 30	> 30 або -10 – 0	-11 – -30	< -30
Кількість балів за 1 коефіцієнт	5	3	1	0
Загальна кількість балів	25	15	5	0

Джерело: [56]

Якщо загальна кількість балів (рейтинг) 21–25 – підприємство характеризується фінансовою стійкістю, відмінним фінансово-господарським станом, ймовірність банкрутства наближається до нуля. Якщо рейтинг 11–20 підприємство характеризується фінансовою стійкістю, задовільним фінансово-господарським станом, а ймовірність його банкрутства залишається низькою. Водночас, підприємство чутливе до коливань ринкової кон'юнктури і тому вимагає більш виваженого і ефективного управління. Якщо рейтинг 4–10 – підприємство характеризується порушенням фінансової стійкості, низькою рентабельністю, погіршенням фінансово-господарського стану, а ймовірність його банкрутства знаходиться на середньому рівні. Підприємство вимагає здійснення системи заходів у сфері антикризового управління. Якщо рейтинг 0-3 – підприємство характеризується відсутністю фінансової стійкості, збитковістю, незадовільним фінансово-господарським станом, а ймовірність його банкрутства є високою. Підприємство перебуває у фінансовій кризі і вимагає здійснення системи санаційних заходів з метою уникнення ліквідації [56, с.23].

Методика рейтингової оцінки Л.В. Донцової и Н.А. Нікіфорової. Зазначена методика базується на 6 коефіцієнтах: коефіцієнт абсолютної

ліквідності (Кал) відношення суми грошових коштів, їх еквівалентів та короткострокових фінансових вкладень до поточних зобов'язань; коефіцієнт швидкої ліквідності (Кшл) – відношення суми грошових коштів, їх еквівалентів, короткострокових фінансових вкладень і дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань; коефіцієнт поточної ліквідності (Кл); коефіцієнт автономії (Ка); коефіцієнт забезпеченості власним оборотним капіталом (Кз); коефіцієнт забезпеченості запасів власними коштами (Кзз) – відношення різниці власного капіталу і необоротних активів до вартості товарно-матеріальних запасів підприємства [57, с.281-283].

Ризик банкрутства підприємства визначається за даними таблиці 3.6:

Таблиця 3.6

Класи підприємств за ризиком банкрутства

Показники	Значення показників і бали					
	I клас	II клас	III клас	IV клас	V клас	VI клас
<i>Кал</i>	> 0,25 (20)	0,2 (16)	0,15 (12)	0,1 (8)	0,05 (4)	< 0,05 (0)
<i>Кшл</i>	> 1 (18)	0,9 (15)	0,8 (12)	0,7 (9)	0,6 (6)	< 0,5 (0)
<i>Кл</i>	> 2 (15)	1,9-1,7 (15-12)	1,6-1,4 (10,5-7,5)	1,3-1,1 (6-3)	1,0 (1,5)	< 1 (0)
<i>Ка</i>	> 0,6 (17)	0,59-0,54 (15-12)	0,53-0,43 (11,4-7,4)	0,42-0,41 (6,5-1,8)	0,4 (1)	< 0,4 (0)
<i>Кз</i>	> 0,5 (15)	0,4 (12)	0,3 (9)	0,2 (6)	0,1 (3)	< 0,1 (0)
<i>Кзз</i>	> 1 (15)	0,9 (12)	0,8 (9)	0,7 (6)	0,6 (3)	< 0,5 (0)
<i>Сума балів</i>	100	85	64	41,5	18,5	0

Джерело: [57].

I клас (100-86 балів) – фінансово стійкі підприємства з відмінною структурою балансу, ймовірність банкрутства наближається до нуля. II клас (85-64 балів) – підприємства, що характеризуються фінансовою стійкістю, задовільним фінансово-господарським станом, ймовірність банкрутства залишається низькою. III клас (63–41 бали) – підприємства, що характеризуються порушенням фінансової стійкості, низькою рентабельністю, погіршенням фінансово-господарського стану, ймовірність банкрутства складаю 30–40%, можливою є затримка платежів по кредитам. IV клас (41–28 балів) – підприємства, що характеризуються незадовільним фінансово-господарським станом і вимагають ефективного антикризового управління, ймовірність банкрутства складаю 50-60%. V клас (27–18) –

підприємства, що характеризуються відсутністю фінансової стійкості, збитковістю, незадовільним фінансово-господарським станом, ймовірність банкрутства є високою (70-80%). Підприємство перебуває у фінансовій кризі і вимагає здійснення системи санаційних заходів з метою уникнення ліквідації. VI клас (менше 18 балів) - підприємства, що перебувають у глибокій фінансовій кризі і є повністю неплатоспроможними. Ймовірність банкрутства більше 90%, необхідним є початок ліквідаційної процедури або реструктуризації.

Методика рейтингової оцінки Сапова А.Н. і Маслова В.Г. Зазначена методика базується на 16 коефіцієнтах: коефіцієнт поточної ліквідності (Кл); коефіцієнт забезпеченості власним оборотним капіталом (Кз); коефіцієнт відношення чистих активів до статутного капіталу (K_{AK}), чисті активи визначаються як різниця валюти балансу і зобов'язань підприємства разом із доходами майбутніх періодів; коефіцієнт рентабельності капіталу (Рк) – відношення чистого прибутку до валюти балансу; коефіцієнт рентабельності власного капіталу (Рвк) – відношення чистого прибутку до власного капіталу; коефіцієнт рентабельності продажів (Рп) – відношення чистого прибутку до чистого доходу; коефіцієнт рентабельності поточних витрат (Рпр) – відношення чистого прибутку підприємства до сукупних витрат підприємства (у тому числі собівартість та амортизація); коефіцієнт автономії (Ка); коефіцієнт фінансового левериджу (Кфл) – відношення залученого і власного капіталу; коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Од) – відношення чистого доходу до обсягу дебіторської заборгованості; коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кал); коефіцієнт швидкої ліквідності (Кшл); коефіцієнт забезпеченості поточних зобов'язань запасами (Кзпз) – відношення вартості ТМЗ до поточних зобов'язань підприємства; загальний коефіцієнт оборотності активів (Оаз) – відношення чистого доходу до валюти балансу; коефіцієнт оборотності запасів (Оз) – відношення чистого доходу (або виробничої собівартості) до вартості ТМЗ; коефіцієнт оборотності власного капіталу (Овк) – відношення чистого доходу до вартості власного

капіталу підприємства.

Ризик банкрутства підприємства визначається за даними таблиці 3.7:

Таблиця 3.7

Класи підприємств за ризиком банкрутства

Показники	Значення показників			
	Зона ризику	Зона небезпеки	Зона стабільності	Зона добробуту
K_n	< 1,2	1,2 - 1,5	1,5 - 1,8	> 1,8
$K_з$	< 0,05	0,05 - 0,1	0,1 - 0,15	> 0,15
$КАК$	< 1,0	1,0 - 1,5	1,5 - 2,0	> 2,0
$Рк$	< 0,05	0,05 - 0,1	0,1 - 0,15	> 0,15
$Рвк$	< 0,07	0,07 - 0,15	0,15 - 0,2	> 0,2
$Рп$	< 0,1	0,1 - 0,2	0,2 - 0,3	> 0,3
$РПР$	< 0,15	0,15 - 0,3	0,3 - 0,4	> 0,4
K_A	< 0,5	0,5 - 0,65	0,65 - 0,8	> 0,8
$KФЛ$	> 0,8	0,8 - 0,5	0,5 - 0,2	< 0,2
$Од$	> 0,15	0,15 - 0,1	0,1 - 0,05	< 0,05
$КАЛ$	< 0,2	0,2 - 0,3	0,3 - 0,4	> 0,4
$Kцл$	< 0,7	0,7 - 0,85	0,85 - 1,0	> 1,0
$Kпз$	< 0,4	0,4 - 0,6	0,6 - 0,8	> 0,8
$ОАЗ$	< 0,4	0,4 - 0,6	0,6 - 0,8	> 0,8
$Оз$	< 2,0	2,0 - 3,0	3,0 - 4,0	> 4,0
$Овк$	< 0,8	0,8 - 0,9	0,9 - 1,0	> 1,0

Аналіз фінансових коефіцієнтів здійснюється шляхом порівняння їх значень із граничними значеннями. Для кожного коефіцієнта розраховується оцінка у балах залежно від зони, в яку він потрапляє: зона ризику – 0 балів; зона небезпеки – 1 бал; зона стабільності – 3 бали; зона благополуччя – 5 балів. Потім підраховується сума балів: від 80 до 60 балів – підприємство фінансово стійке і йому не загрожує банкрутство; від 59 до 40 балів – у підприємства понижені показники платоспроможності і задовільний фінансовий стан, ймовірність банкрутства низька; від 39 до 20 балів – підприємства втрачає фінансову стійкість, має незадовільний фінансово-господарський стан, ймовірність банкрутства середня; менше 20 балів – підприємство перебуває у глибокій фінансовій кризі, ймовірність банкрутства висока, підприємству загрожує ліквідація.

Таким чином, з метою удосконалення процесу аналізу та оцінки фінансової стійкості у ПАТ «Сільськогосподарське підприємство

«Вінницярибгосп», ми пропонуємо використати методику В. Вірченка рейтингової оцінки відносних показників [58], яка базується на 16-ти коефіцієнтах. За цим методом кожному коефіцієнту в залежності від зони, до якої він входить, присвоюється певний бал. Бали за основними коефіцієнтами підсумовуються і, на основі цього, підприємству призначається відповідна зона стійкості. Виділяють чотири зони (класи): зона ризику; небезпеки; стабільності; зона добробуту (таблиця 3.7).

Зазначений метод володіє рядом переваг, а саме: простота застосування, порівняно висока точність оцінки, універсальність (на противагу дискримінаційним моделям) тощо.

Аналіз фінансових коефіцієнтів здійснюється шляхом порівняння їх значень із граничними [58]. Для кожного показника розраховується оцінка в балах залежно від зони, в яку він потрапляє (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Шкала оцінки коефіцієнтів

Назва зони	Кількість балів
Зона ризику	0
Зона небезпеки	1
Зона стабільності	3
Зона добробуту	5

Потім підраховується загальна сума балів: від 80 до 60 балів – підприємство фінансово стійке і йому не загрожує банкрутство; від 59 до 40 балів – у підприємства понижені показники платоспроможності і задовільний фінансовий стан, ймовірність банкрутства низька; від 39 до 20 балів – підприємство втрачає фінансову стійкість, має незадовільний фінансово-господарський стан, ймовірність банкрутства середня; менше 20 балів – підприємство перебуває у глибокій фінансовій кризі, ймовірність банкрутства висока, підприємству загрожує ліквідація. Вихідні дані для аналізу рівня стійкості та ризику банкрутства ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» у 2013-2015 роках наведені у табл. 3.9.

**Вихідні дані для аналізу рівня стійкості та ризику банкрутства ПАТ
«Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп»
у 2013-2015 роках**

№	Показники	Рік		
		2013	2014	2015
1	Коефіцієнт покриття (Кп)	3,80	3,90	3,70
2	Коефіцієнт забезпеченості ВОК (Кз)	0,74	0,74	0,73
3	Коефіцієнт відношення чистих активів до зареєстрованого капіталу (Как)	3,71	3,76	3,84
4	Коефіцієнт рентабельності інвестованого капіталу (Рк), %	21,1	17,1	20,1
5	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (Рвк), %	3,5	1,4	2,0
6	Коефіцієнт рентабельності продажів (Рп), %	3,2	1,2	1,3
7	Коефіцієнт рентабельності поточних витрат (Рпв), %	4,3	1,5	1,6
8	Коефіцієнт автономії (Ка)	0,76	0,77	0,76
9	Коефіцієнт фінансового ризику (Кфл)	0,30	0,30	0,32
10	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Од)	4,30	4,84	6,26
11	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кал)	0,16	0,23	0,26
12	Коефіцієнт швидкої ліквідності (Кшл)	1,10	1,11	1,11
13	Коефіцієнт покриття запасів (Кпз)	1,58	1,56	1,57
14	Загальний коефіцієнт оборотності активів (Оаз)	0,94	1,01	1,28
15	Коефіцієнт оборотності запасів (Оз)	1,32	1,42	1,82
16	Коефіцієнт оборотності власного капіталу (Овк)	1,08	1,18	1,53

Отримані нами результати дослідження щодо рівня фінансової стійкості ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» за методикою рейтингової оцінки відносних показників можна переглянути у таблиці 3.10.

Отже, здійснивши необхідні розрахунки необхідно зазначити, що ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» протягом 2013-2015 років характеризується задовільним фінансово-господарським станом, коли у підприємства понижені показники платоспроможності, ймовірність банкрутства низька. Про це говорять загальні суми балів у 2013-2015 роках, а саме 28, 34 та 38 балів відповідно.

Незважаючи на це слід звернути увагу, що протягом досліджуваного періоду спостерігається негативна тенденція, адже порівняно з 46 балами на

початку аналізу у 2013 році сума балів понизилася на 1 і становить 45 балів. Варто зауважити, що у 2015 році фінансовий стан підприємства ми можемо визначити як задовільний, а рівень банкрутства низький.

Таблиця 3.10

**Аналіз рівня стійкості ПАТ «Сільськогосподарське підприємство
«Вінницярибгосп» протягом 2013-2015 років**

№	Показники	Рік											
		2013				2014				2015			
		Зона				Зона				Зона			
		Ризику	небезпеки	стабільності	добробуту	ризик	небезпеки	стабільності	Добробуту	ризик	небезпеки	стабільності	добробуту
1	Кп	-	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	5
2	Кз	-	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	5
3	Как	-	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	5
4	Рк	-	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	5
5	Рвк	0	-	-	-	0	-	-	-	0	-	-	-
6	Рп	0	-	-	-	0	-	-	-	0	-	-	-
7	Рпв	0	-	-	-	0	-	-	-	0	-	-	-
8	Ка	-	-	3	-	-	-	3	-	-	-	3	-
9	Кфл	-	-	3	-	-	-	3	-	-	-	3	-
10	Од	0	-	-	-	0	-	-	-	0	-	-	-
11	Кал	0	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-
12	Кшл	-	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	5
13	Кпз	-	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	5
14	Оаз	-	-	-	5	-	-	3	-	-	-	3	-
15	Оз	0	-	-	-	0	-	-	-	0	-	-	-
16	Овк	-	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	5
Сума балів в зоні		0	0	6	40	0	1	9	35	0	1	9	35
Загальна сума балів		46				45				45			

З метою вирішення даної проблеми, підприємству потрібно збільшувати частку власного капіталу шляхом здійснення таких заходів: збільшення розміру статутного капіталу; підвищення прибутковості (збільшення обсягів виробництва та реалізації рентабельної продукції; зменшення собівартості та розміру витрат на виробництво; покращення роботи фінансової служби на підприємстві); підвищення ефективності використання оборотних активів та управління дебіторською заборгованістю;

підприємству необхідно збільшити величину власного капіталу за рахунок розміру резервного капіталу, який на даний момент на підприємстві не формується.

Реалізація запропонованих заходів дозволить підприємству ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» покращити свій фінансовий стан в цілому та підвищити рівень фінансової стійкості зокрема.

Підсумовуючи дослідження слід зазначити, що методи рейтингової оцінки схильності підприємств до банкрутства дозволяють точно оцінити ймовірність порушення їх фінансової стійкості на основі аналізу даних фінансової звітності. Зазначені методи володіють рядом переваг і недоліків. Серед переваг: простота застосування; порівняно висока точність оцінки; універсальність (на противагу дискримінантним моделям), придатність до застосування в країнах з різною економічною кон'юнктурою. Водночас, серед їх недоліків: необхідність врахування під час оцінки галузевої специфіки підприємства; потреба у повній і достовірній інформації щодо фінансово-господарського стану підприємства; недостатньо широке охоплення окремими підходами фінансових коефіцієнтів, які є індикаторами зниження платоспроможності; необхідність у застосуванні кількох підходів одночасно для отримання більш ґрунтовної і достовірної оцінки схильності підприємства до банкрутства.

Актуальність і гострота проблеми забезпечення фінансової стійкості вітчизняних підприємств та підвищення ефективності управління їх фінансово-господарською діяльністю свідчить про об'єктивну необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічного базису дослідження методів оцінки схильності підприємств до банкрутства. Комплексного аналізу потребують методи прогнозування банкрутства засновані на дискримінантному аналізі, а також на рейтингові оцінці якісних параметрів діяльності підприємств.

Висновки до розділу 3

1. Запропоновано модель вибору та розроблення антикризової стратегії виробничого підприємства. Ця модель відображає складний взаємопов'язаний комплекс стратегічних і оперативних заходів, кожен з яких підпорядковується єдиній меті, цілям і завданням, пов'язаних з реалізацією антикризової політики підприємства, а її елементи можуть мати як захисний, так і наступальний характер, використання яких дозволить виробничому підприємству в кризових умовах реалізувати перспективу сталого росту.

2. Розроблено комплекс стратегічних і оперативних заходів реалізації антикризової програми, призначений для вирішення певного переліку проблем, який є інструментом реалізації цілей антикризового розвитку підприємства та забезпечення його існування у довгостроковій перспективі.

3. ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» протягом 2013-2015 років характеризується задовільним фінансово-господарським станом, коли ймовірність банкрутства є низькою. Про це говорять загальні суми балів у 2013-2015 роках, а саме 46, 45 та 45 балів відповідно. Незважаючи на це слід звернути увагу, що протягом досліджуваного періоду спостерігається негативна тенденція, адже порівняно з 46 балами на початку аналізу в 2013 році сума балів зменшилась на 1 і становить 45 балів. Варто зауважити, що у 2015 році фінансовий стан підприємства ми можемо визначити як задовільний, а рівень банкрутства низький.

4. З метою вирішення даної проблеми, підприємству потрібно збільшувати частку власного капіталу шляхом здійснення таких заходів: збільшення розміру статутного капіталу; підвищення прибутковості; підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю; підприємству необхідно збільшити величину власного капіталу за рахунок розміру резервного капіталу, який на даний момент на підприємстві не формується.

ВИСНОВКИ

Основні узагальнюючі висновки полягають у наступному:

1. Узагальнюючи підходи різних авторів, під антикризовим управлінням слід розуміти управління по запобіганню та подоланню кризових явищ з метою збереження та покращення ринкової позиції підприємства за допомогою впровадження системи заходів, що містять у собі вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій і створення системи сканування зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства з метою раннього виявлення слабких сигналів про наближення кризи; стратегічний контролінг діяльності підприємства і розробка стратегії запобігання його неплатоспроможності (банкрутству); оперативна оцінка і аналіз фінансового стану підприємства, виявлення можливості настання неплатоспроможності; розробка пріоритетної політики дій в умовах кризи, що настала, і виходу з неї підприємства; постійне врахування ризиків підприємницької діяльності і розробка заходів щодо їх зниження розробку та реалізацію спеціальної антикризової програми, що спрямована на запобігання або усунення кризових явищ для успішного функціонування підприємства.

2. Метою антикризового фінансового управління є прогнозування криз, запобігання їх виникненню, розробка і впровадження заходів для подолання криз, а також нейтралізація їх наслідків. Методи і заходи антикризового управління залежать від причин і масштабу кризи. Найбільш ефективним є планове антикризове управління, яке дозволяє передбачити кризові явища і запобігти їх появі. При діагностуванні на підприємстві кризової ситуації фінансова стабілізація здійснюється за наступними етапами: усунення неплатоспроможності, відновлення фінансової стійкості та забезпечення фінансової рівноваги в тривалому періоді. Поетапне виконання всіх антикризових заходів дозволить уникнути чи взагалі усунути кризу на підприємстві.

3. Розглянуто основні критерії та методи оцінки ефективності санаційних (антикризових) заходів. Існуючі методи оцінки ефективності санації використовують окремо кількісні або якісні критерії. Це обумовлює необхідність розробки моделі оцінки ефективності санації на основі методів нечіткої логіки, яка дає змогу оцінити ефективність санації, використовуючи одночасно як кількісні, так і якісні показники, що дозволить підвищити якість оцінки.

Для оцінки ефективності антикризових заходів побудовано економіко-математичну модель на основі нечіткої логіки, яка дозволяє з певною імовірністю визначити ефективність санації та включає як кількісні, так і якісні показники. Дана модель зручна у практичному використанні і дозволяє ОПР оцінити не лише ефективність впроваджених, а й запланованих антикризових заходів, що дає змогу вибрати і впровадити найбільш ефективний комплекс заходів по попередженню банкрутства.

5. Аналіз фінансово-господарської діяльності показав, що ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» є цілісним, неподільним комплексом. Здійснений аналіз показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, дозволяє сказати про його задовільний фінансовий стан на, доказом чого є позитивні тенденції значень показників всіх груп, особливо протягом 2014-2015 років.

6. Аналіз фінансової стійкості проводиться на основі дослідження джерел фінансових ресурсів, розрахунків абсолютних і відносних показників. У 2013-2014 роках аналізоване нами підприємство характеризувалося нормальним фінансовим станом, у 2015 році ситуація погіршилася, що є негативною тенденцією розвитку підприємства в сучасних умовах, однак дає уявлення про його стабільний подальший фінансовий розвиток. Проаналізувавши відносні показники фінансової стійкості, можна зробити висновок, що в 2013 році підприємство було більш стійким по деяким показникам, аніж у 2015 році, коли його стійкість погіршилася. Всі розраховані показники демонструють позитивні тенденції до покращення

протягом аналізованих 2013-2015 років, що є свідченням стабілізації розвитку підприємства.

7. Запропоновано трактування змісту і складу антикризової програми підприємства. Антикризова програма підприємства являє собою складову механізму антикризового управління суб'єктом господарювання у вигляді планового документа, що встановлює цілі і завдання, доцільні для досягнення у запланованому періоді, а також методи їх реалізації. Представлення антикризової програми підприємства у вигляді низки заходів на основі запропонованих положень сприятиме подальшому зміцненню положення суб'єктів господарювання в умовах мінливого зовнішнього середовища і забезпечуватиме перехід організацій на переважно інтенсивний тип розвитку.

8. За результатами проведеної оцінки стану антикризового управління на підприємстві за бальним методом аналізу: ПАТ «Сільськогосподарське підприємство «Вінницярибгосп» перебуває у зоні доробу, наближеній до погіршення фінансової стійкості, при цьому зменшення суми балів за 2013-2015 роки вказує на погіршення фінансової стійкості та фінансового стану підприємства.

9. З метою підвищення рівня фінансової стійкості підприємству потрібно збільшувати частку власного капіталу шляхом здійснення таких заходів: збільшення розміру статутного капіталу; підвищення прибутковості (збільшення обсягів виробництва та реалізації рентабельної продукції; зменшення собівартості та розміру витрат на виробництво; покращення роботи фінансової служби); підвищення ефективності використання оборотних активів та управління дебіторською заборгованістю; для забезпечення наступних виплат по довгостроковим зобов'язанням, необхідно збільшити величину власного капіталу за рахунок розміру резервного капіталу, який на даний момент на підприємстві не формується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ткаченко А.М. Антикризове управління як один з напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства / А.М. Ткаченко, С.В. Телін // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 3. – С. 122-124.
2. Бланк И.А. Антикризисное финансовое управление предприятием [Текст] / Бланк И. А. – К. : Эльга, Ника – Центр, 2006. – 672 с.
3. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством [Текст]: / Лігоненко Л.О. – К. : КНТЕУ, 2005. – 824 с.
4. Біловол Р.І. Методологічні підходи до розробки концепції антикризового управління підприємством [Текст] / Р.І. Біловол // Регіональні перспективи. – 2003. – № 7-8 (32-33). – С. 60-63.
5. Уткин Э.А. Антикризисное управление / Э.А. Уткин – М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем», Изд-во «ЭКМОС»,1997.
6. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / Под общ. ред. А.П. Градова , Б.И. Кузина. – СПб.: Специальная литература, 1996.
7. Базаров Г., Беляев С., Белих Л. Теория и практика антикризисного управления: Учеб. для вузов/ под ред.С.Г.Беляева, В.И. Кошкина. – М.: Закон и право; ЮНИТИ,1996. – 468 с.
8. Теория и практика антикризисного управления: Уч. для вузов [Г.З. Базаров, С.Г. Беляев и др.]; / Под редакцией С.Г. Беляева и В.И. Кошкина. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996.
9. Сажина М.А. Фирма: управление кризисом. Учебн. Пособие / М.А. Сажина. – М.: Издательский дом «Деловая литература». – 2004. – 192 с.
10. Фомин Л.А. Диагностика кризисного состояния предприятия: Учебн. пособие для вузов / Л.А. Фомин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.
11. Антикризисное управление : учебник / Под ред. Э.М.Короткова. – М. : Инфра-М, 2000. – 432 с
12. Антикризисный менеджмент / Под редакцией проф. Грязновой А.Г. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство ЭКМОС,1999.

13. Градов А.П. Стратегия экономического управления предприятием / А.П. Градов. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 1993. – 375 с.
14. Пушкарь А.И. Антикризисное управление: модели, стратегии, механизмы. Научное издание / Пушкарь А.И., Тридед А.Н., Колос А.Л. – Харьков: ООО «Модель Вселенной», 2001.
15. Костецкий В. Формування стратегії антикризового управління підприємством / В. Костецкий // Зб. наук. праць. – 2011. – Випуск 8 (2). – С.208-211.
16. Школьник І. О. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник/ І. О. Школьник, І. М. Боярко, Б. І. Сюркало; за ред. І. О. Школьник. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 269-273.
17. Чевганова В. Я. Методичні підходи до аналізу можливості відновлення платоспроможності підприємств / В. Я. Чевганова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №4. – С. 30-33.
18. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / Ю. М. Тютюнник, М. Ф. Кропивко ; Мін-во освіти і науки України. – К. : Знання, 2012. – 815 с.
19. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий/ Г.В. Савицкая. – Мн.:Новое знание, 2001. – 688 с.
20. Вартанов А.С. Экономическая диагностика деятельности предприятия:организация и методология / А.С. Вартанов. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 81 с.
21. Сокиринська І.Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І.Г. Сокиринська // Фінанси України. – 2003. – №1. – С. 88 - 95.
22. Соколовская З.Н. Диагностика хозяйственных ситуаций в деятельности предприятия: Монография / З.Н. Соколовська. – Одесса: ОЦНТ и ЭИ; ОКФА, 1995. – 120 с.
23. Верба В.А. Організація консалтингової діяльності : навч. посібн. / В. А. Верба, Т.І. Решетняк. – К. : Вид-во КНЕУ, 2000. – 242 с.

24. Ковалев А. И. Предприятие в финансовом кризисе / А. И. Ковалев // Финансовая консультация. – 2006. – № 9. – С. 18-23.
25. Янковський О. Г. Критичний аналіз методів експрес-діагностики фінансового стану промислових підприємств / О. Г. Янковський, Г. В. Юр'єва // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2005. – № 5. – С. 125.
26. Сметанюк О. А. Методика комплексної оцінки фінансового стану підприємства в системі антикризового менеджменту / О. А. Сметанюк // Зб. наук. пр. Уман. держ. аграр. ун-ту. – 2007. – Вип. 66. – С. 204-211.
27. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т.С. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенков та ін. / За ред. О.В. Мозенкова. – Х.: ВД „ІНЖЕК», 2003. – 272 с.
28. Дьяконов В.П. MATLAB 5.3.1. с пакетами расширения / В.П. Дьяконов, И.В. Абраменкова, В.В. Круглов – М.: Нолидж, 2001. – 880 с.
29. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.
30. Огляд ринку сільського господарства України за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/indeksy-obsiahu-silskohospodarsko-hovyrobnytstva>.
31. Гангал Л.С. Аналіз фінансового стану аграрних підприємств різних організаційно-правових форм та шляхи його поліпшення / Л.С. Гангал // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2(51). – С. 58-70.
32. Білик М. Д. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / М. Д. Білик, А. В. Павловська; Мін-во освіти і науки. – К. : КНЕУ, 2007. – 592 с.
33. Крючок С. І. Оцінка фінансового стану підприємств / С. І. Крючок // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 40-47.
34. Кнейслер О.В. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / О.В. Кнейслер. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 240 с.
35. Коюда В. О. Управлінські рішення в системі антикризового

управління підприємством Електронний ресурс. – Режим доступу http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bi/2011_1/85-90.pdf

36. Круш П.В. Умови та критерії застосування антикризової стратегії на промислових підприємствах / П.В. Круш, А.Ю. Погребняк // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2012. – http://archive.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/evkpi/2012/5EP/32.pdf.

37. Коюда В.О. Антикризова програма – основа системи антикризового управління підприємством / В.О. Коюда, О.М. Костіна // Бизнес Информ. – 2009. – № 12. – С. 47-49.

38. Кирич Н.Б. Антикризова стратегія – умова стабільного розвитку підприємства // Н.Б. Кирич, Н.Є. Юрик // Сталий розвиток економіки. – 2010. – № 3. – С. 57-62.

39. Хандій О.О. Антикризові інструменти управління підприємством: практичні аспекти реалізації / О.О. Хандій // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 186-192.

40. Бідюк П.І. Діагностування кризи як складова організаційно-економічного механізму реструктуризації / П.І.Бідюк, О.С.Омельченко // Бизнес Информ. – 2011. – № 10. – С. 72-76.

41. Жданов В.В. Антикризова діагностика організації / В.В.Жданов // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 4. – С. 92-96.

42. Кузьмін О. Експрес-діагностика загрози банкрутства підприємства на засадах використання теорії нечітких множин / О. Кузьмін, О. Мельник, О. Муқан // Ефективність державного управління. – 2011. – Вип. 26. – С. 283-295.

43. Панасенко О.В. Модель діагностики загрози банкрутства підприємств / О.В. Панасенко // Бизнес Информ. – 2010. – № 4. – С. 69-73.

44. Ветрова Н.М. Про концептуальний підхід до формування інструментарію економічної діагностики / Н.М.Ветрова, Н.В.Кузьміна // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – № 41. – С. 16-20.

45. Рудик О.Р. Антикризова діагностика суб'єктів господарювання в економіці України / О.Р. Рудик // Записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 262-265.
46. Пріб К.А. Формування антикризової програми сільськогосподарського підприємства / К.А. Пріб // Економічний простір. – 2012. – № 63. – С. 280-288.
47. Шипуліна Ю.С. Сучасні підходи до інтенсифікації інноваційного розвитку промислових підприємств: теоретичний огляд / Ю.С. Шипуліна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 128-140.
48. Омельченко О.С. Оптимізація фінансування напрямів діяльності підприємства при реструктуризації / О.С. Омельченко // Бізнес Інформ. – 2011. – № 9. – С. 123-128.
49. Трифилова А.А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия / А.А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 304 с.
50. Гаврилко Т.О., Лабунський Д.О.: Управління діяльністю підприємства в умовах кризи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_26/Labunskiy.pdf.
51. Шершньова З.Є.: Антикризова програма підприємства: методичні основи розробки та організація виконання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_2_1/140-144.pdf.
52. Шилова О. Ю. Розроблення антикризової програми підприємства в умовах інноваційного шляху розвитку / О. Ю. Шилова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 173-180. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2013_4_18.pdf.
53. Квасовський О. Аналіз практики використання зарубіжних методик (моделей) прогнозування ймовірності банкрутства підприємств / Г.Островська, О.Квасовський // Галицький економічний вісник. – 2011. – №2(31). – С. 99-111.
54. Beaver W. Financial ratios predictors of failure [текст] / W. Beaver //

Journal of Accounting Research. 1966. Vol.4. P.71-111.

55. The Credit Scoring Toolkit: Theory and Practice for Retail Credit Risk Management and Decision Automation [текст] / R. Anderson. Oxford: Oxford University Press, 2007. – 790 p.

56. Самойлов Л. Метод оценки финансового положения заемщика при формировании резервов на возможные потери по ссудам [текст] / Л. Самойлов, А. Чистяков // Банки и технологии. – 2005. – №2. – С.21-29.

57. Донцова Л.В. Анализ финансовой отчетности [текст]: учебник / Донцова Л.В., Никифорова Н.А. М.: Дело и Сервис, 2006. – 368 с.

58. Вірченко В. Теоретично-економічні засади рейтингової оцінки схильності підприємства до банкрутства / В. Вірченко, В. Вірченко. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 128. – С.31-35.